

Tomáš JIRÁNEK

**Emanuel Salomon z Friedbergu – Mírohorský
a jeho *Paměti z mého žití***

Tato studie vznikla v rámci projektu Grantové agentury České republiky č. 404/05/2493.

Armáda hrála v habsburském soustátí významnou úlohu, vždy přitahovala a dosud přitahuje pozornost historiků a stala se předmětem mnoha odborných pojednání. Přesto je stále možno nalézat nové zdroje poznání a nové poznatky.

Vedle pramenů institucionální povahy, uložených především v Rakouském státním archivu ve Vídni¹ a ve Vojenském ústředním archivu v Praze, vedle odborné literatury,² beletrie s autobiografickými prvky, obrazových dokumentů, vojenských a vysloužilckých kalendářů, tisku určeného pro vojáky a „příznivce“ dvojího sukna (z českých zejména Žižka, Vlast' a Vojenské listy) jsou nejzajímavějším zdrojem k poznání života v armádě prameny osobní povahy, tedy deníky (české archivy schraňují mnoho důstojnických šlechtických deníků), paměti a vzpomínky,³ korespondence a další pozůstalosti, často jen kusé.

Před 100 lety tragicky zemřel Emanuel Salomon z Friedbergu – Mírohorský (1829-1908), voják, český vlastenec, výtvarník a spisovatel, který mimo jiné přispěl k poznání života v rakouské armádě „dlouhého 19. století“. Byl jedním z nemnohých Čechů, kteří v dějinách Českých zemí v době vlády rodu Habsburků, zejména v 19. století, v armádě dosáhli skutečně významného postavení. Mezi výrazné vojenské osobnosti českého původu, které se v dané době prosadily, náležel bezpochyby Jan Josef Václav Radecký z Radče (1766-1858), jehož život byl již

¹ Oesterreichisches Staatsarchiv Wien, Kriegsarchiv.

² V obecné rovině zejména Adam WANDRUSZKA – Peter URBANITSCH (Hg.), *Die Habsburgermonarchie 1848-1918*, B. V, *Die bewaffnete Macht*, Wien 1987 a *Vojenské dějiny Československa II*, Praha 1986, dále například István DEÁK, *Der K. (u.) K. Offizier 1848-1918*, Wien 1991.

³ Z vydaných viz např. Jan JENÍK z BRATŘIC, *Z mých pamětí*, Praha 1947, Anton Freiherr von MOLLINARY, *Sechsvierzig Jahre im österreich-ungarischer Heere 1833-1879*, Zürich 1905; Ladislav PROKOP, *Zápisky*, Hradec Králové 1981 (k roku 1866), Josef ŠNEJDÁREK, *Co jsem prožil*, Praha 1939, dále dlouhá řada knih týkajících se zkušeností z 1. světové války aj.

podrobně zmapován,⁴ dále jednotliví příslušníci různých šlechtických rodů, kteří ovšem se hlásili spíše k zemi než k národu (Schwarzenbergové, Liechtensteinové, Vratislavové, Schlikové aj.). Jen málokterý z textů v jejich písemných pozůstatostech se ale skutečně podrobně věnuje vojenské činnosti. Vedle nich zůstává poněkud ve stínu řada mužů, kteří nedosáhli srovnatelného věhlasu, ale svojí literární činností, ať již vzpomínkovou, nebo beletristickou, zanechali po sobě svědectví o tom, co zažili a co se dělo v jejich době, a to nejen v armádě.

Do této skupiny patřil mimo jiné Jan Jeník z Bratřic (1756-1845), voják a vlastenec, výtah z jehož vzpomínek připravil k vydání v r. 1947 Josef Polišen-ský.⁵ Zajímavý osud měl Ferdinand Čenský (1829-1887), původně novinář, který byl 1851 za svoji publikační činnost odveden na vojnu „za trest“, ale potom v armádě zůstal a působil jako učitel českého jazyka a literatury ve vojenské akademii ve Vídeňském Novém Městě.⁶ Matěj (uměleckými jmény Milota Zdirad) Polák (1788-1856), původně učitelský pomocník, voják z napoleonských válek, později profesor vojenských dějin a češtiny na vojenské akademii ve Vídeňském Novém Městě, dosáhl hodnosti generálmajora. Prosadil se jako básník, byl mimo jiné autorem textu písně *Sil jsem proso na souvrati*. Polák vydal tiskem také velmi dobře hodnocený cestopis *Cesta do Italie*, kde působil – většinou v Neapoli – v letech 1815-1818 jako pobočník polního podmaršálka Kollera. Jako na učitele ve vojenské akademii na něj vzpomínal Emanuel Salomon z Friedbergu – Mírohorský, a to nepříliš v dobrém, protože Polák na své bývalé české cítění již zapomněl a v posledních letech života byl zřetelný jeho duševní úpadek obecně. I Čenský o něm napsal, že národní city v něm odumíraly přímo úměrně tomu, jak postupoval v hodnostech.⁷ Karel Drahotín Marie Villani de Castello Pillonico (1818-1883), svobodný pán, pocházel z italského rodu, usedlého v Čechách od roku 1642. Do roku 1846 voják, později se zabýval národohospodářstvím, politikou (1848, 60. léta a později, byl i poslancem), vydával básně s tematikou mimo jiné vojenskou a vlasteneckou, autor textu písně *Zasviť mi ty slunko zlaté*.⁸ Jeho sentimentální vlastenectví se nelíbilo Havlíčkovi, který v jednom svém dopisu napsal: „aby meč a lyru veleslavného barona rez a myši sežraly!“ Josef Thille (1818-1900), voják, vzdělaný důstojník, věnoval se vojenským dějinám.⁹ Žil dlouho v karlínské Invalidovně.

⁴ Naposledy Petr HAVEL – Andrej ROMANĚÁK, *Maršál Radecký, vojevůdce pěti císařů*, Praha 2000.

⁵ J. JENÍK z BRATŘIC, *Z mých pamětí*. Jeníkova písemná pozůstatost je uložena v Moravském zemském archivu v Brně, f. Rodinný archiv Berchtoldové – mj. vojenský deník z let 1779-1832.

⁶ Osobní fond včetně bohaté korespondence se nachází v Literárním archivu Památníku národního písemnictví (dále LA PNP), fond Čenský Ferdinand. Dále viz Vojenské listy, r. III, 1885, kde byla část korespondence uveřejněna.

⁷ LA PNP, f. Polák Milota Zdirad. Dále viz například Milota Zdirad POLÁK, *Cesta do Itálie: Od roku 1815 až do léta 1818*, Praha 1979; též, *Vznešenost přírody: lyrická báseň v šesti zpěvích*, Blansko 2002.

⁸ Viz například Karel Drahotín VILLANI, *Lyra a meč: básně věnované Slovanskému národu*, Praha 1844. LA PNP, f. Villani Karel Maria Drahotín.

⁹ Viz například Josef THILLE – Ferdinand ČENSKÝ, *Česká válka od r. 1618 do roku 1622*, Praha 1875.

Moric Fialka (1809-1869), strýc Mírohorského, voják, bojoval v letech 1848-1849 v Uhrách, předtím působil jako učitel českého jazyka a literatury v novoměstské vojenské akademii. Velmi vzdělaný, polyglot, překladatel, vlastenecký spisovatel. Tomáš Burian (1802-1874), syn vojenského sluhy a později komorníka u Jana Jeníka z Bratřic. Od 30. let učitelem českého jazyka a literatury v novoměstské akademii, kde působil až do roku 1859. Vojenský spisovatel – zaměřoval se na vojenské dějiny, odborné spisy, vojenské cvičební a služební řády v češtině, učebnice českého jazyka, publikoval i v tisku.¹⁰ Ignát Hořica (1859-1902), voják, novinář. Prodělal bosenské tažení v roce 1878, po odchodu do civilu od roku 1890 působil v redakci Národních listů v Brně. Psal cestopisy, drobné práce vycházející ze vzpomínek na zážitky z vojenské služby, překládal z francouzštiny. Roku 1897 byl zvolen do říšské rady, 1901 do českého zemského sněmu.¹¹ Patrik Blažek (1851-1905), voják, novinář, zakladatel Vojenských listů (vycházely od roku 1883 v Klatovech, od r. 1885 v Kolíně), odborného časopisu s vysokou úrovní, „úsilovný pracovník na poli pěstování českého a slovanského ducha v rakouském vojsku“.¹²

Mezi výše uvedené muže lze směle zařadit i Emanuela Salomona z Friedbergu – Mírohorského, jehož jméno se zatím nedostalo do širšího povědomí. To, co o něm dosud bylo napsáno, nezachycuje celý pestrý záběr jeho života a působení v řadě různých oblastí. V poslední době Petr Havel v Historii a vojenství uveřejnil stručnou životopisnou studii, která čerpá především z částí Mírohorského *Pamětí* vydaných ve Vojenských listech a z osobních spisů uložených ve Vojenském ústředním archivu v Praze,¹³ článek zaměřený na zhodnocení Friedbergovy osobnosti i jeho *Pamětí* zpracoval Ivan Šedivý.¹⁴ Vzdáleným příbuzenstvím podloženou vzpomínkovou stat' napsal Petr Zeman – Peyersfeld,¹⁵ krátký medailonek zařadil Jaroslav Fritsch do sbírky životopisů zajímavých lidí pohřbených na Olšanských hřbitovech v Praze.¹⁶ Ve starší době osobní vzpomínky na Friedberga ke 100. výro-

¹⁰ LA PNP, f. Burian Tomáš. Z překladových prací například *Cwičenj we zbrani gednotliwých wogá-ků, řad a zdělků cjs. král. pěchoty*, Praha 1835.

¹¹ Viz například Ignát HOŘICA, *Na Černé Hoře*, Praha 1895; TÝŽ, *Drobné črty a povídky vojenské*, Praha 1893.

¹² J. V. HRADČANSKÝ (vl. jm. Jindřich Václav Alexander), *Dopisy podmaršála Emanuela Salomona svob. pána z Friedbergů-Mírohorského, malíře a spisovatele českého, žáka Ant. Manesa, 1892-1908 (Příspěvek k jeho životopisu)*, Praha 1939, s. 3.

¹³ Petr HAVEL, *Polní podmaršálek Emanuel Salomon z Friedbergu – Mírohorský*, *Historie a vojenství* 44, 1995, s. 124-137.

¹⁴ Ivan ŠEDIVÝ, *Paměti Emanuela Salomona svobodného pána z Friedbergu – Mírohorského jako pramen k mentalitě rakouského (rakousko-uherského) důstojníka*, in: *Per saecula ad tempora nostra*, sv. 2, Sborník prací k šedesátým narozeninám prof. Jaroslava Pánka, Praha 2007, s. 674-678. Sborník vyšel v době, kdy byla dokončována tato studie.

¹⁵ Petr ZEMAN – PEYERSFELD, *Vzpomínka na Emanuela Salomona Friedberga – Mírohorského*, *Res musei Pragensis* 9, 1999, č. 11, s. 5-10.

¹⁶ Jaroslav FRITSCH, *Banka zapomenutých osudů aneb Olšanské střípky*, Praha 2003.

čí jeho narození zveřejnila v tisku jeho neteř Marie Muchová (roz. Chytilová),¹⁷ o jeho vlastenecké činnosti psal J. V. Alexander.¹⁸ Podrobné údaje o Friedbergovi a o jeho rodu najdeme v Ottově slovníku naučném,¹⁹ článek o Mírohorském ještě za jeho života uveřejnil ve Světozoru Ferdinand Čenský.²⁰ Vzhledem k uměleckým sklonům má své heslo také v příručkách týkajících se českých výtvarníků,²¹ jakožto šlechtici mu byla věnována pozornost v Heraldické ročence.²² Podrobnou studii o životě Mírohorského uveřejnil na internetu autor podepsaný jako „feldweibel“.²³ Do Friedbergových pamětí nahlédli i publicisté, například Vladimír Bystrov,²⁴ a Friedbergův skon zaznamenaly všechny významné české časopisy dané doby, nekrology vyšly např. v Osvětě,²⁵ Vysloužilci²⁶ aj.

Osobnost Mírohorského hodnotí také katalogy výstav;²⁷ rovněž edice části dopisů má vypovídací hodnotu.²⁸

O životě Emanuela Salomona z Friedbergu – Mírohorského ale nejlépe a zejména nejvíce vypovídají rukopisné *Paměti z mého žití*, uložené v jeho osobním fondu v Literárním archivu Památníku národního písemnictví.²⁹

Život Emanuela Salomona z Friedbergu – Mírohorského

Život Mírohorského lze rozdělit na několik různě dlouhých etap: dětství v Praze (1829-1837), studium na Akademickém gymnáziu v pražském Klementinu (1837-1840), studium ve Vojenské akademii ve Vídeňském Novém Městě (1840-1847), služba v armádě (1847-1883), zbytek života ve výslužbě, ponejvíce v Praze.

¹⁷ Marie MUCHOVÁ, *Friedberg – Mírohorský v mých vzpomínkách*, Národní listy, 8. 2. 1929. Marie Muchová, manželka Alfonse Muchy, byla vzdáleně spřízněna s Mírohorským prostřednictvím chrudimské rodiny Peyersfeldů.

¹⁸ J. V. ALEXANDER, *Příkopník slovanství v armádě rakouské*, Vlčková Osvěta 43, 1913, s. 801-810.

¹⁹ *Ottův slovník naučný* (dále OSN), sv. XXII, Praha 1904, s. 553-556.

²⁰ *Emanuel Mírohorský. Životopisný náčrtek od Č.*, Světozor 7, č. 51, 19. 12. 1873, s. 606-607; č. 52, 27. 12. 1873, s. 614-615.

²¹ Např. Prokop TOMAN, *Nový slovník československých výtvarných umělců*, I. díl, 3. rozš. vyd. Praha 2000, s. 238-239.

²² Mojmír CHROMÝ, *Emanuel Salomon sv. pán z Friedbergu – Mírohorský – voják, malíř a spoluvtvůrce Ottova slovníku naučného*, Heraldická ročenka 1988, s. 61-67.

²³ *Polní podmaršálek Emanuel Salomon svobodný pán z Friedbergu – Mírohorský*, <http://forum.valka.cz/viewtopic.php/p/183148#183148>, vloženo 20. října 2006

²⁴ Vladimír BYSTROV, *Poklad navždy nevyzvednutelný*, Svobodné slovo, Slovo na víkend, 8. 11. 1996, s. 2.

²⁵ Osvěta, 1909, č. 3, s. 282.

²⁶ Vysloužilec 22, č. 4, 24. 12. 1908, s. 29-30; zpráva o pohřbu in: Vysloužilec 22, č. 5, 8. I. 1909, s. 37.

²⁷ Např. *Průvodce výstavou kreseb a akvarellů z pozůstalosti Emanuela Salomona Friedberga-Mírohorského*, doprov. text Jindřich Čadík, Plzeň 1928

²⁸ J. V. HRADČANSKÝ, *Dopisy*.

²⁹ Literární archiv Památníku národního písemnictví, f. Emanuel Salomon z Friedbergu – Mírohorský, Rukopisy vlastní, *Paměti z mého žití*. (Dále jen Paměti.).

Emanuel Salomon z Friedbergu se narodil 18. ledna 1829 v Praze v rodině drobného šlechtice, která se hlásila k českému jazyku, i když byla německého, patrně bavorského původu. Rodokmen, pokud bylo možno jej vysledovat, vypsál Mírohorský na začátku svých *Pamětí*.³⁰ Tyto údaje poskytl Mírohorský i Ottovu slovníku naučnému,³¹ Wurzbach³² rod Salomonů z Friedbergu neuvádí.

Do Čech onen německý prapředek přišel zřejmě někdy v první polovině 17. století. Emanuelův otec, Augustin Ignác Salomon z Friedbergu (1795-1880), nebyl bohatý, živil se jako hospodářský správce různých šlechtických statků (např. Trautmannsdorfů), nicméně dokázal své rodině tímto způsobem zajistit poměrně pohodlný život. Čím více ale přibývalo v rodině dětí, tím více úsilí jej to stálo.

Augustin během svého života vystřídal řadu míst, a z toho vyplývalo poměrně časté stěhování, které Emanuel ve svých pamětech zaznamenal. Jednalo se zejména o Prahu a její nejbližší okolí, a tak k ní Emanuel získal blízký vztah, který vydržel po celý jeho život, i když v dospělém věku mu služební povinnosti jen zřídka dovolily v rodném městě dlouhodobě pobývat. To se mu poštěstilo až po odchodu do výslužby.

Emanuelova matka, Teresie rozená Fialková, dcera krajského fyzika v Táboře, zemřela několik dnů po porodu svého prvního dítěte. Malého Emanuela pak vychovávala teta se strýcem. Tato část života, která trvala jen tři roky, je popsána na základě vyprávění starších příbuzných. Teta byla starší sestrou Emanuelova otce, strýc Neumann se hlásil k německví, pracoval jako diurnista³³ u zemského gubernia a nevyznačoval se vysokým vzděláním ani příliš kladnými vlastnostmi, což mělo na Emanuela určitý vliv.

Roku 1832 se Emanuelův otec znovu oženil, a to s Františkou baronkou Staël-Hollsteinovou.³⁴ Na macechu měl Emanuel v jistém ohledu štěstí, v jiném ne. Píše o ní v *Pamětech* velmi hezky, pečovala o něj zodpovědně, měla ho ráda. Na druhou stranu ale neuměla téměř vůbec česky a češtinu okázale podceňovala. Snažila se Emanuela, který pod vlivem svých dosavadních pěstounů (zejména tety) a chůvy upřednostňoval češtinu, vychovávat německy a v tomto smyslu působila i na svého manžela, který sice češtinu ovládal velmi dobře, ale v dané době se domníval, že nemá budoucnost a že pro jeho syna bude lepší, když upřednostní německý jazyk. Až v pozdější době se synem mluvil více česky a zejména v roce 1848 se projevil jeho národně české smýšlení. Macecha poskytovala nevlastnímu synovi také základy francouzštiny, což se mu v budoucnosti hodilo:

³⁰ LA PNP, f. Emanuel Salomon z Friedbergu (pseud. Mírohorský), Paměti, kniha I, s. 1-1a.

³¹ OSN, sv. XXII, s. 553-554.

³² Constantin von WURZBACH, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich, enthaltend die Lebensskizzen der denkwürdigen Personen, welche 1750 bis 1850 im Kaiserstaate und in seinen Kronländern gelebt haben*, Wien 1856-1891.

³³ Diurnista – úředník pracující za denní mzdu, diurnum.

³⁴ Příbuzná s francouzskou spisovatelkou Anne-Louise-Germaine Staël-Hollsteinovou, rozenou Nekerovou.

„Tenkrát také, ač ještě ni čtyřletý, jsem se začínal, ovšem hravě, učiti čísti a psáti, a to hned německy – ač jsem neuměl mluvit než po česku (...) nejspíše proto, abych co nejdříve dovedl smluviti se s macechou, jež zajisté těžce nesla, že to tak pouhým cvikem dost brzo nešlo. Hospodářský písař, jistý Taroun, s nímž otec jinak než německy nemluvil, dostal mne do učení, a každý den hodinu jsem musil poznávati švabašské písmenky a psáti „kurrent“, totiž německy. Takto se mi vtíralo pomálu poznání, jakoby mluvení bylo v Čechách ovšem české, ač jen pro děti, služky, sedláky a žebráky, čtení však a psaní německé; že je na světě česká kniha, anebo že by jen mohla býti, neměl jsem ani tušení.

Mnohem lahodněji mi znělo a též mnohem snadněji jsem chápal, když macecha na mne mluvila francouzsky, v čemž jsem činil bez odmluvy pokroky zcela jiné než v němčině, která mi zněla drsně a zároveň huhňavě, a vůbec mi byla od-porná.

Netrvalo dlouho a proměnil i otec v pátém roku žití mého svůj hovor se mnou pohříchu dosti sporý z českého na německý, až mi zůstaly pro drahou češtinu již pouze děti cizí a čeládka. Že pak proto mezi ní raději jsem dlíval v kuchyni neb v pokoji služek než u rodičů, hlavně u macechy česky sotva drobek umějící, mělo pro mne v zápatí dosti mrzutých výtopků, ovšem více od macechy než od otce.³⁵

V němčině jsem činil asi valně pokroky, navzdor tomu, že macecha má, bezpochyby aby mne k onomu jazyku mocněji pobádala, češtinu co sprostou pouze pro služky, drvoštěpy a podobnou „chátru“ přede mnou stále prohlašovala a tu-pila, což mne v malém srděčku a mozečku nemálo uráželo a mržovalo.“³⁶

Zatlačování českého jazyka, který u Emanuela ne zcela přesně můžeme označit za mateřský (protože jej od vlastní matky slýchal jen několik prvních dnů svého života), macechou lze vysvětlit více důvody. Jednak sama česky neuměla, jednak patřila k té skupině obyvatelstva Prahy, která češtinu považovala za jazyk nižších vrstev, jednak se domnívala, že dobrá znalost němčiny může Emanuelovi poskytnout dobrý základ k získání vyššího vzdělání a uplatnění ve „slušné“ společnosti. Je třeba též připomenout, že raná výuka němčiny a francouzštiny jistě přispěla k rozvoji Emanuelova jazykového nadání a stala se základem jeho vícejazyčnosti v dospělém věku.

Nicméně láska k češtině jakožto k prvnímu jazyku zůstala hluboko zakoře-něná. V tomto ohledu Emanuelovi konaly příjemnou službu české sloužící – chůvy, kuchařky, protože ty s ním jinak než česky nemluvily:

„Zvláštním blahem jsem oplýval v takých případech (kdy byl sám se služkami, pozn. T. J.) proto, že mi bylo úplně volno vymluvit se dosyta česky, co jsem s macechou ani s otcem nesměl. Měla arci i Báby (kuchařka) nařízeno mluvit na mne jen německy, Dunda (chůva) neměla o němčině ani zdání – ale mluvili jsme vždy jen česky, a před macechou jsme spolu jen „mlčeli“, abychom se vyhnuli němčině, nám oběma do duše protivné. Ona neznalost němčiny Dundina přinutila

³⁵ Paměti, kniha I, s. 6a.

³⁶ Tamtéž, s. 11, 11a.

macechu, aby se přece jakž takž seznámila s češtinou tím více, ana čeládka na různých našich bydlištích venkovských kvůli ní němčině se ovšem neučila. Přivedla to macecha, znalostí poněkud horvátštiny podporována, na jistý stupeň plynosti a zběžnosti dosti nízký, ale tehdá dostatečný, a na tom setrvala houževnatě, i když v pozdějších letech nároky na češtinu valně zvýšeny.³⁷

Jazykové poměry v Praze počátku 30. let 19. století dokresluje i zážitek z dětského plesu:

„Ve strašlivé upomínce mi vězí první můj ples, a to u Zdekauerů³⁸ v Rytířské ulici dětský, do něhož mne rodiče domlouvali a mne nutili vzdor tomu, že jsem s trpkým pláčem se vyjádřil býti velmi nešťastným z pozvání. Již česání a strojení škrobené nesmírně mne soužilo a pak se mi zdálo přímo šílenstvím vyjít z domu v hodinu pozdní, o kterou bych byl rád šel jako každý večer do postele spát. Konečně jsem byl hotov asi jako ubohá oběť pro pohanský oltář a nožisko obětujícího kněze, a též asi v náladě podobné oné, jakou taková oběť kráčí na obětiště, - a fiakr dovezl mne a otce do domu Zdekauerova. Víc zmučeného a zoufalého než živého, naladěného zajisté ku všemu spíše než do plesu, mne vyvlekl otec přes schody nahoru, kde zářilo světél bez počtu a hemžilo se načechraných vyškrobených dětí obojího pohlaví, nejvíce židovských, tudíž i hovor byl německý, nová hrůza, které (...) u dětí jsem nebyl zvyklý. (...) (A přece tenkrát ještě i němečtí rodičové, kteří se od t. zv. vzdělaných rodičů českých také pouze německy mluvících nikterak nelišili, rádi dávali dětem svým české chuvi, ano sami s dětmi mluvili česky, aby prvním jazykem dítěte byla čeština. Ale i v té zdánlivé přízni k češtině krylo se, a to i v rodinách českých, čertové kopyto jakéhosi opovržení proti českému jazyku jako drsnému, tvrdému, sprostému. Omlouvali se totiž jedni rodiče druhým spráteným, že mateřštinu pěstují u dětí hlavně proto, aby jazýčky těchto hrubou, kostrbatou tou sedlačinou se oblomily, otužily a ohebnějšími se činily, čímž pak snáze se naučí vyslovovati nezbytnou němčinu! Tudíž ad majorem němčiny gloriam! V malém mém mozečku a srdéčku vždy vřelo zlostí a hnusem nad takovým rouhavým klábosem, když jsem ho zaslechl, který již tenkrát útlou mysl moji krutě urážel. Pozn. E. S. F.) Hned se na mne sesypalo hejno výrostků a slečinek žabovitých, strkající mne k holčičkám vyšňořeným, abych se ucházel u nich o tance, na podaném mi seznamu napsané. Dal jsem se strkati bez činného alespoň odporu sem tam, ale zajisté všickni oni kupčící - jiného tam sotva bylo - nezkoušeli nikdy od žádného balíku tovarů tolik odporu trpného, tolik tíže při nakládání neb přenášení jako ode mne; povždy zraky mé tékaly za otcem, a jakmile jsem mohl vklouznouti trýznitelům svým, chytl jsem ho zase za šos, žebroně, abychom šli pro vše na světě domů z té vřavy, z toho horka a z pronikavé vůně, [...] Utkvěl mi pevně v duši trapný ten dojem plesový, a 11 let později co c. kr. poručík zkoušel jsem muka podobná na plesích druhém, třetím atd., než pak jsem si přece dal říci.³⁹

³⁷ Tamtéž, s. 10-10a

³⁸ Jednalo se o známou pražskou finančnickou a obchodnickou rodinu.

³⁹ Tamtéž, s. 15-15a.

Je pravděpodobné, že mnohé z těchto zážitků, zachycené písemně až po více než půl století, autor trochu přibarvoval. Na druhou stranu je zřejmé, že právě zmíněné vnučování němčiny spolu s dalšími vlivy (zejména působení strýce Morice Fialky) z něj vychovávaly stoupence české kultury a českého vlastence.

Vzdělání Emanuela probíhalo až do věku osmi let doma, vedle macechy jej připravovali soukromí učitelé. V letech 1837-1840 navštěvoval Emanuel Akademické gymnázium v pražském Klementinu, jehož prefektem byl tehdy ještě Josef Jungmann. Jedním ze spolužáků byl Vojta Náprstek (Fingerhut), s nímž se pak znovu setkal až na počátku 80. let a častěji se vídali po Emanuelově přesídlení do Prahy od roku 1883. Líčení gymnaziálního studia je dosti podrobné a dovoluje nahlédnout do školské praxe té doby. Neméně poutavé jsou autorovy postřehy ze soudobé Prahy, jež by bylo zajímavé studovat nad Langweilovým modelem města, který vznikl v přibližně stejné době. Friedberg popisuje život ve středostavovské společnosti, vzájemné návštěvy, způsoby zábavy, cestování mezi vesnicemi a usedlostmi, které dnes jsou Prahou již dávno pohlceny (Horní a Dolní Stromky – neda-leko Olšanských hřbitovů, Staré Strašnice) a upomínají na ně již jen názvy čtvrtí nebo ulic.

Výtvarné nadání, pozorovatelné u autora od raného dětství, se později, od r. 1835, rozvíjelo pod vedením zkušených učitelů, nejprve pražského malíře, jehož jménem si nebyl jist (v *Pamětech* uvedl Jana Kroupu,⁴⁰ ale jméno poté škrtl), později u Martina Tejčka,⁴¹ v akademii Františka X. Tkadlíka⁴² a konečně u Antonína Mánesa.⁴³ Lásky k výtvarnému umění vedla Emanuela k naději, že se stane malířem. Výběr povolání ale nakonec dopadl jinak:

„Jednoho dne otec ke mně přistoupil s vyzváním před důležitým, totiž, abych pomýšlel na volbu svého budoucího povolání a jemu řekl bez obalu, bez nejmenšího ostychu, čím chci býti, on že dá ku všemukoli své svolení. Bez nejbledšího stínu rozpaků jsem odvětil, že mi přemýšlení nijakého netřeba, že nechci býti ničím jiným než malířem. To zarazilo otce nesmírně, i jako zmijí uštknut se na mne obořil, jak tak hloupě mohu žvastati, umělci že prý jsou všickni darebáci a žebráci, více hladem mroucí než žijící, kdybych připustíme i nakrásně žil jakožto malíř sebeskvěleji, ale oslepl třeba za několik let, kdo že mi dá i jen halíř na výživu; že o čemsi podobně pošetilém se ani nedá vážně mluvit, a kdesi cosi. Na mou skromnou námitku, že mne vybídl sám k výběru úplně svobodnému a slíbil, že přivolí k čemukoli, odpověděl, že na možnost rozhodnutí tak zpozdlého ani nemyslel a o tom ať se již ani nezmíním, nechci-li jej důkladně pohněvati. Divně jsa dojat nedůsledností touto, navrhl jsem, že po malířství mi tudíž bude nejmilejším zemědělství, zdravé to zaměstnání, které drží člověka velmi mnoho na čerstvém vzduchu a jemu – co v du-

⁴⁰ Jan Kroupa (1794-1875), český malíř zabývající se zejména náboženskými náměty.

⁴¹ Martin Tejček (1780-1847), český malíř věnující se tvorbě žánrové, portrétní a historické.

⁴² František X. Tkadlík (někdy uváděn jako Kadlík) (1786-1840), český malíř označovaný za učitele Mánesovy generace.

⁴³ Antonín Mánes (1782-1843), český malíř; výtvarnému umění se věnovaly i jeho děti Amálie, Josef a Quido.

chu jsem sobě myslal – v zimě dosti času k malbě dopřává. I tu se na mne otec osopil; on sám, jsa hospodářským radou, ví prý, jaké to povolání nevděčné, klopotné, nevýnosné, a že prý dle vlastních svých trpkých zkušeností nikdy a nikdy nedovolí, abych i já byl tak nespokojeným a nešťastným jako on.

Nemálo jsa uražen i tímto druhým odporem, prosil jsem – neb v okamžení mi žádné jiné řemeslo nenapadlo, které by se mi bylo líbilo – o čas ku přemýšlení a k pozorování. A skutečně jsem pozoroval.

Tu mi bylo přede vším nápadné, že, co jiní lidé všickni pilně chodili za prací, vynasnažovali se, lopotili, - velmi pohodlně si hovávali a jen kouřili a hovořili vojevní důstojníci před hlavními strážemi. (...) Onino zevlující, nezaměstnaní pánové dokazovali mi zcela nepochybně, že já, stanu-li se důstojníkem, budu mít dosti času prázdného na provádění drahého mně umění; co druzí budou seděti v kavárnách a na strážích nebo před nimi, budu já malovati. Promysliv to velmi zrale, otevřel jsem se otci, že chci k vojsku, což hned s radostí přijmul (...)

Jelikož byl strýc Moric Fialka, nadporučík, učitelem ve vojenské akademii v Novém Městě za Vídní a vychování tam a vystoupení po určitém čase sedmi let v hodnosti poručíka bylo daleko lepší než začátek co beznadějný tehdá kadet, ihned jemu otec psal, jak bych se tam mohl dostat.⁴⁴

A tak se malý Emanuel – tehdy mu bylo kolem deseti let – rozhodl, že stráví přinejmenším část života ve vojenském stejnokroji. Nakonec to byly celkem 43 roky – včetně studia ve vojenské akademii (sám počítal svoji službu až od roku 1843, tedy od vstupu do vyšší části akademie). V dané době a v dané rodině se nejednalo o výjimku. Z přímých blízkých Emanuelových předků sice vojákem nebyl nikdo, ale v průběhu 19. století kariéru důstojníka zvolilo mnoho mužů z rodu Salomonů z Friedbergu.⁴⁵

Zda v tomto ohledu zapůsobil otec správným směrem, je těžko říci. Emanuel bezpochyby zručným výtvarníkem byl. Zda by se tak uživil za podobných finančních podmínek jako v důstojnickém stejnokroji, se nedá odhadnout.⁴⁶ Jisté je, že otec to se svým synem myslal dobře, i když to tak vždy nemuselo vypadat. Naštěstí tu byl ještě strýc Moric Fialka, který přispíval k výchově Emanuela tím, co

⁴⁴ Paměti, kniha II, s. 51a-52a.

⁴⁵ Vedle Emanuela i oba jeho synové Zdeněk a Ludvík, mladší bratr August, bratranec Edmund a několik dalších příbuzných většinou původem z Haliče (dva Ernestové, další dva Edmundové, Gustav, Julius, Carl, Metell (Emanuelův synovec – Augustův syn), Rudolf a Wilhelm). Jejich kvalifikační listiny jsou uloženy v Rakouském státním archivu ve Vídni – Oesterreichisches Staatsarchiv Wien, Kriegsarchiv, Personalien, Qualifikationslisten, K. 2878 a 2879. Bohužel tam chybí kvalifikační listina Emanuelova syna Zdeňka, zřejmě proto, že sloužil u námořnictva.

⁴⁶ „[...] Malíř Adam, jež Friedberg po bojištích uherských na rozkaz císařův provázel, dorážel na Friedberga, aby službu opustiv, malířem se stal, takových vloh že na světě není, [...]“ psal v prosinci 1851 Emanuelův strýc Moric Fialka Tomáši Burianovi. Viz Ferdinand ČENSKÝ (úvodem a vysvětlivkami opatřil), *Z dob našeho probuzení*, Praha 1875, s. 226. Albrecht Adam (1786-1862), proslulý německý malíř, který se zaměřoval na bitevní scény a koně. Působil ve službách Napoleona I., bavorských a rakouských panovníků.

otec, zřejmě poněkud submisivní nebo přinejmenším nekonfliktní, pod vlivem manželky nemohl poskytnout:

„Když jsem strýce Morice přirovnával k otci svému, že onen mne vzbužoval a nadchnul pro vzdělanost českou, s ní teprv mne seznámiv, pak podporoval a živil snahy mé ku kresbě, skýtaje mi kresliva s radostí a navrhuje mi předměty, jež mám vyobraziti, co zatím otec přisvědčoval maceše, když opovrhovala mateřštinou mou, odpuzoval mne škemrajícího o papír a tužku a najmul mně učitele kresbě, aby mi ji znechutil, došel jsem přesvědčení, že strýc Moric byl vlastně jaksí mým otcem duševním, o snahy mé pečujícím, je podporujícím. Nebudiž to výčitkou otcovi laskavému zajisté a starostlivému, ale neb jednal ze přesvědčení založeného ovšem na krutém předsudku, u nejhorsích šosáků ještě podnes strašícím, že za onehdejšího proudu časového, v Čechách tehdá povrchně takřka úplně poněmčilých se školami středními bez výjimky německými čeština by mohla býti spíše překážkou než něčím jiným, pak že každý umělec je při nejlepším dobrodruh, lehkomyslník, nejčastěji ale přímo darebák a ničema. Domnívaltě se otec pečovati o mne co nejněžněji, překážíje mi „býti Čechem“ a „zvrhnouti se na malíře“.“⁴⁷

Zážitky z dětství ovlivnily Emanuela ještě v dalších ohledech. Například si v sobě vypěstoval naprostou nedůvěru vůči běžným lékařům, které obecně označoval jako allopathy. Líčení dobových léčebných postupů mu v mnohém dává za pravdu:

„Často mne tehdá začínalo pobolívati v krku, nemohl jsem dobře hltati, a sucho a horko jsem cítil netoliko v hřtanu, nýbrž i v celém těle. Přivolaný lékař dr. Čermák, ordinarius rodiny hraběcí Trautmannsdorfovy (...), dle mého úsudku nejstrašnější ukrutník, nejdříve se mi podíval do jícnu a hrtanu pomocí veliké lžice, jejížto širokou rukojetí mi přiskřípnul jazyk na dolní zuby stoličky tak hrubě a drsně, že jsem bolestí vykřikl. To patrně chtěl, neb viděl pak až kdo ví kam dovnitř, ale mně to bylo velice nemilé. Dále zapověděl dle tehdejšího způsobu protipřírodního, učeně-ukrutného, abych ničeho mimo čistou polévku nejedl a, co ještě bylo mnohem krutější, nepil než vodu ustálou v pokoji a ještě ohřátou horkým praženým chlebem v ni vrženým; ovšem i v posteli ležeti jsem musel. Ty předpisy vybraně kruté, zejména trpení žízně při rozpáleném krku stokrát obtížnější, kde člověk nejvíce práhne po chladící čerstvé vodě, tak na mne účinkovaly odstrašivě, že jsem nadále se již nikdy k churavení nepřiznával dobrovolně, nýbrž trpě raději mlčel, chodil a běhal, a jedl a pil, co mi chutnalo.

(...) Musím ostatně býti vděčným trýznitelovi Čermákovi za cechovní onoho času nadutou nedoukou neb lépe přeucenost proti instinktu zuřící, neb prvně otužil mne, ovšem nechtě a bezděčně, proti bolestem vůbec a v přemáhání pocitů chorobných, a druze podkopal, ovšem toho neobmysleje ani dost málo, úplně důvěru mou v umění lékařské, a tak mne zachránil pro živobytí mnohého

⁴⁷ Paměti, kniha I, s. 22.

nebezpečí; viděl jsem totiž pokaždé, že i bez lékařské pomoci jsem se uzdravil, a to rychleji než s ní.“⁴⁸

V dané době se ale ještě bránit nemohl, a tak musel tradiční léčebné postupy přetrpět: „(...) Rázem jsem se rozstonal velmi těžce na spálu. Doktor Čmuchaček hned přivolán a dle tehdejšího léčení obmezeného, úzkoprsého, nerozumného musil jsem ležeti několik neděl v posteli, přikryt až přes bradu, v pokoji vytopeném asi jako parní lázeň, v němž se nesmělo po celý dlouhý čas ani nejmenšího okénka otevřítí; prádlo – tj. košili a lůžkové převlaky – se nesmělo měniti po celé one dlouhé týdny.“⁴⁹

To vedlo později k vyznávání přírodních léčebných postupů, Mírohorský se stal horlivým průkopníkem zejména vodoléčby. Z *Pamětí* je ovšem zřejmé, že jeho nedůvěra v lékaře mnohdy zacházela až do krajnosti, protože neuznával jejich umění téměř vůbec, a naopak vodu chtěl používat na všechny neduhy. Mimo jiné na začátku 70. let v Komárně léčil tímto způsobem pohlavní chorobu – bohužel blíže neurčenou – svého sluhy. Vodoléčbě zůstal Friedberg věren po celý život a horlivě ji rozšiřoval. Přeložil dvě Kneippovy knihy a v roce 1892 založil spolek Český Kneipp.⁵⁰

Dalším zajímavým znakem Friedbergovy osobnosti bylo zapřísáhlé abstinentsví⁵¹ a nekuřáctví, jež mělo rovněž kořeny v útlém dětství. Mírohorský jako abstinent byl důsledný – nepil alkohol, nekouřil, jedl stravu, kterou považoval za zdraví prospěšnou – s dnešními názory v tomto ohledu se do značné míry shodoval, i když on zašel do krajnosti a počátkem 60. let se stal vegetariánem.

Jeho *Paměti* a další spisy vypovídají o tomto jeho zaměření poměrně hodně, jednak uvádějí důvody, které jej osobně vedly k danému životnímu způsobu, jednak ukazují nejrůznější postavy, jež naopak veškerým nestřídmostí s nadšením holdovaly, a neblahé následky, k nimž nestřídmost v pití alkoholu vedla, a jednak uvádějí řadu příkladů nepochopení, s nimž se Mírohorský během celého života setkával. Takové názory jej doprovázely jak v životě vojenském, tak civilním, a to i v rodinném kruhu. Možno by bylo uvést i opačné pořadí, protože je nanejvýš pravděpodobné, že právě někteří příbuzní Mírohorskému již v dětském věku alkohol a tabák znechutili svým jednáním, ovlivněným pravidelným udržováním potřebné hladiny alkoholu v krvi, případně šňupáním tabáku – je zajímavé, že kouření se Mírohorskému zdaleka tak nehnusilo jako šňupání, jež s sebou neslo řadu nepříjemných doprovodných jevů, jako např. kýchání, znečištěné kapesníky, trousení tabáku kolem i po vlastním oděvu, určité fyziognomické změny zejména ve tvářích „šňupáků“. Na několika místech lze nalézt i popisy tělesných schránek váš-

⁴⁸ Tamtéž, s. 6- 6a.

⁴⁹ Tamtéž, s. 16.

⁵⁰ Sebastian Kneipp (1821-1897), německý kněz, průkopník vodoléčby.

⁵¹ Podrobněji viz Tomáš JIRÁNEK, *Těžký život abstinenta v rakouské armádě poloviny 19. století. (Průkopník střídmosti Emanuel Salomon z Friedbergu – Mírohorský)*, in: Pivo lepších časů (sborník ze stejnojmenné konference 20. – 21. 4. 2006), Ústí nad Labem 2007, s. 179-187.

nivých ctitelů alkoholických nápojů, a to nejen v pase dobře urostlých vyznavačů piva, Friedberg se zmiňuje i o „*modrofialové narudlosti vášnivého ctitele lihovin*“, ⁵² o tom, že přílišná spotřeba alkoholu se odráží v duševních schopnostech člověka, narušuje jeho spolehlivost.

Jak už bylo řečeno, kořeny Mírohorského zdrženlivosti ve vztahu k alkoholu a tabáku tkvěly rovněž ve zkušenostech z rodinného kruhu. Strýc Neumann, u nějž Emanuel žil v raném dětství a znovu v době svých gymnaziálních studií, nepatřil mezi vzory, k nimž by člověk vzhlížel. Ten možná stál i zrodu autorova celoživotního abstinentsví:

*„Neumann nosíval šatstvo kroje strašného, kabáty visely a spodky se klátily i přes objemné tvary těla jeho jako pytle, ohromný cylindr (sic!) kryl velikánskou hlavu, v níž však nebylo přemnoho rozumu a ještě méně vědění. Pil často přes míru, tudíž vždy zapáchal lihovinou, šňupal náruživě – měl četnou sbírku tabatěrek – a měnil velmi zřídka modré kapesní šátky, jež před každou potřebou pozorně prohledával, kde by našel ještě místečko čisté, tabákem neprosáklé (...)”*⁵³

(...) Nejnesnášenlivější lidé na světě bývají kuřáci a pijáci; neb nemohou odpustiti nikomu, kdo jako oni kouřem vzduch neotravuje neb do sebe nelije lihovin. Kuřákem alespoň silným starý strýc Neumann nebyl, kouřil jen málokdy po cigaru, tehdá vzácnosti, neb užívali lidé více dýmek; doutník si, než si ho zapálil, bedlivě kolem naslinil; za to byl tím náruživějším šňupákem a pijákem. Šňupati mi nikdá nenabízeli, za to všemožně, ale naprosto marně mne nutíval do pití, což mně již dle zápachu vína a piva bylo náramně protivné. U jednoho oběda konečně mne přece přiměl důvody rozumu, abych oněch dvou nápojů alespoň okusil. Privil, že to pošetilé, rozumného člověka nehodné povrhnouti něčím, čeho ještě nezakusil, a tím jsem si dal říci. Nejdříve jsem srknul víno, jež mně bylo kyselé, pak mne v nosu nepříjemně šimralo, a konečně veliké horko v ústech i tím jedinkým srkem mi způsobilo, tak že jsem musil zapítí protivný žár celou sklenicí vody. Což ale bylo víno proti pivě! Zlato, nebe! –

*Musil jsem též okusiti piva, které již nepříjemným zápachem a hnusnou lepkavostí se mi protivilo. Vzal jsem je do úst, tu ale mi bylo, jako by mi kdo vochlí neb hřebelcem jezdil po jazyku, a hořké to bylo jako žluč, tak že jsem to musil vyplivnouti a notným kusem cukru zajísti, as jako odporný lék. Tento smutný pokus upevnil mne nadobro v úmyslu mém nikdy lihovin se nedotýkati.“*⁵⁴

S nepochopením se Friedberg setkal i u dalších členů rodiny, která jej však neodsuzovala, jak to dělali zejména jeho kolegové v armádě. Spíše skutečně nechápala, jak je něco takového možné.

Jako nepřítel alkoholu Friedberg citlivě vnímal veškeré zlořády s ním spojené. V době, kdy po ukončení vojenské akademie nastupoval k 28. pěšímu pluku

⁵² Paměti, kniha VII, s. 880.

⁵³ Paměti, kniha I, s. 30.

⁵⁴ Paměti, kniha II, s. 50.

do Prahy, zažil šok, když zjistil, jakým způsobem a kde mnozí důstojníci konají své povinnosti, neboť jim bylo zatěžko oželeť pobyt v milované hospodě:

„S většinou představených a vyšších svých jsem měl rozhodně neštěstí dotud, že jsem jich nezastal doma, a takměř u všech mně vyřídil sluha, že chci-li pána jeho s bezpečím seznati a s ním promluvíti, lze to pouze v pivovaru „U Fleků“ v ulici Poštovské, nyní Křemencové, ve které pivnici dle odporného zlořádu tehdá všeobecně trpěného mnozí důstojníci vyřizovali nejdůležitější věci služebné, ba odbývali zcela vážně s mužstvem své setniny raport. Já ovšem všude jméno své napsal, u druhů stejného stupně zůstavil po návštěvce, ale k „Flekům“ jsem ani nohou nepáchnul, což mi dosti trpce zazlíváno a vyčítáno. Že by některý člověk, a docela tak nezralý holobrádek se tak nápadně odlišoval ode všech jiných lidí ne-kouře a nepije, krčem se straně, to přec drzost příliš veliká, neodpouštná! – Ti horliví „flekáci“ ve pluku mém tvrdili, že nevím, co je dobré, že neznám pravého požitku v lidském živobytí; litovali mne zjevně do očí a zajisté opovrhovali mnou, když jsem při tom nebyl. Já opět jsem sobě do očí sám zdál jako vyšší nad nimi bytostí, že znám vyšší rozkoše a ušlechtlejší zábavy než seděti celé hodiny v nepro-větraném, smrdutém brlohu, ve čmoudu tabákovém a líti do sebe nezměrné spousty snědé chmeloviny, která se mi upřímně hnusila.“⁵⁵

Friedbergovo abstinentství se setkávalo s nepochopením a nesouhlasem většiny spolubojovníků rovného postavení i nadřízených. Dokládá to, jak běžné v dané době požívání alkoholu bylo a nakolik se ze společnosti vyděloval člověk, který je odmítal.

Podobné zkušenosti měl Friedberg s vegetariánstvím. S konečnou platností se pro ně rozhodl na začátku 60. let, kdy sloužil ve Veroně, i když v *Pamětech* uvedl, že maso jako potravinu nijak zvlášť nemiloval již dříve. V pozdější době o vegetariánství i přednášel⁵⁶ a stál u zrodu první vegetariánské společnosti v Českých zemích.

Léta 1840-1847 Friedberg strávil ve vojenské akademii ve Vídeňském Novém Městě. Tomuto období je věnována celá třetí kniha *Paměti* a jedná se o úsek skutečně velmi zajímavý. Dává nám nahlédnout za bránu rakouské elitní vojenské školy, jíž procházela větší část rakouského důstojnictva, nabízí podrobné líčení učebních plánů, charakteristiku osobností jednotlivých profesorů (včetně českých Morice Fialky, Tomáše Buriana, Matěje Poláka), zkoušek, ubytování, stravování, výcviku, trávení volného času ... Líčí i majetkové poměry studentů na akademii: „Mimo ty dva panovalo v ročníku mém dosti chudoby, která jak známo cti netratí, neb byla většina chovanců posla z úplně nemajetných rodin důstojnických a používala dobrodiní hojných nadací státních, t. zv. císařských, neb stavovských z jednot-

⁵⁵ Tamtéž, s. 154a.

⁵⁶ *O vegetarismu*. Spanilomyslným dámám u pana Vojty Náprstka v Praze dne 30. března 1884 četl Mírohorský. Praha 1884. Otisk přednášky, kterou Mírohorský proslovil v Náprstkově Americkém klubu dam.

*livých království a zemí.*⁵⁷ Měl nepochybnou výhodu v tom, že v prvních letech jeho studia v akademii působil jako učitel češtiny jeho strýc Moric Fialka, který mu se svojí rodinou (tehdy byl ještě svobodný, žil s matkou – Emanuelovou babičkou – a sestrou) poskytoval zázemí.

Emanuel zakončil svá studia na podzim 1847, tedy v předvečer událostí, jež přinesly hodně práce vojákům rakouské armády. Jako nejlepší absolvent vyššího kursu si mohl vybrat přidělení, a tak zvolil jednotku, jež tehdy sídlila v jeho rodné Praze. Stal se příslušníkem 28. pěšího pluku, který ale byl velmi brzy převelen do Terezína. Popisuje život v posádkovém městě, služby, cvičení, zábavy – například plesy. Velmi zajímavé jsou úseky líčící události v Praze na jaře 1848, změny v pražské společnosti, jež se odrážely také ve Friedbergově smíšené rodině:

„Na tomto pobytu mém v domě otcovském již jsme se následkem podnětu z událostí ve Francii a v Itálii neobešli bez politiky a náhledů o národnosti, což nás záhy rozehrálo ve vážný rozpor. Já se přidal hned na stranu otcovu, jenž proti maceše mé, stojící na stanovisku nejužšího absolutismu, nejbezohlednější aristokracie a naprostého němectví, hájil živelně demokratický proti tyránii shora, národy německé, zejména slovanské a zvláště národ český a jeho práva a snahy proti němčině neprávem po věky hýčkané a násilím pořáde vnucované. Neumann co kovaný Němec a v oficielní uvědomělosti svého důstojenství diurnistského stál přirozeně při maceše a příkládal velmi nezapně svá bídná, vyšeptalá, nahnilá polínka na upálení nás „kacířů“ politicko – národních.

Nemohu dost vylíčiti, jak mne blažilo, že jsem tak souhlasil s otcem, o jehož smýšlení jsem při jeho uzavřenosti a mlčelivosti, zejména k nám dětem, s nimiž, že ani nepromluvil, - leč sem tam káravě na nějaký nespůsob neb nepřístojnost' slovo, - mnohdy minuly beze slůvka týdny, nemohl míti ani přibližného tušení, tím méně, že listům na mne do akademie zajisté nesvěřoval věci v oněch časech tak neradné a nebezpečné, maje ospravedlněný strach z černých kabinetů⁵⁸ a jiných spůsobů slídčských a donášečských. Z toho ovšem, že jsem, vstoupiv po akademii zase po nejprv do otcovského příbytku, tam zočil jak pravěno výše zapovězený časopis „Die Graenzboten“, byl bych mohl poněkud souditi, že otec neschvaluje právě vše, co u nás shora se děje. (...)

Výměna náhledů o nových vymoženostech politických i národních mezi mými rodiči byla od poslední mé u nich návštěvy důležitými událostmi zatím zběhlými značně se přiostrčila, tak že jsem byl velmi příjemnou posilou a vítaným spojencem otcovi, taktéž v národní strážii vtříděnému a u jiné, t. j. svobodomyšlné, české setniny, než strýc Neumann, jenž zdobil svou vzácnou břichatou osobou setninu nejšosáčtější a nejněmečtější. Doznávám, že jsem otce našel co do hovornosti valně změněného; on, dříve tak uzavřený, až to uráželo, nesdílný, mlčelivý, nyní

⁵⁷ Paměti, kniha III, s. 110a.

⁵⁸ Černý kabinet (cabinet noir) – poštovní oddělení, v němž probíhala cenzura dopisů.

rozjařen všemi těmi ruchy po svobodě po celé Evropě rozvažoval nadšeně a výmluvností dříve u něho ani netušenou ve prospěch volnosti a rovného práva!⁵⁹

Na jaře 1848 dostal 28. pluk rozkaz k pochodu do Bavorska a odtud do severní Itálie, kde vypuklo protirakouské povstání. Celých pochod se konal pěšky, je v *Pamětech* podrobně popsán, takže si můžeme udělat obrázek o délce jednotlivých úseků, způsobech a úrovni ubytování, stravování atd. Najdeme zde válečné zážitky ze severní Itálie, charakteristiku soužití s místním italským obyvatelstvem, přesuny, bitvy, zranění, vzhledem k autorovým názorům i mnohý kritický pohled na polní zdravotní péči a podobně.

I další působení Friedberga v armádě bylo velmi pestré. Zúčastnil se uherického tažení v letech 1848-1849, poté se z něj stal štábní důstojník. Sloužil v Budapešti, v Temešváru, opět krátce v Budapešti a znovu v Temešváru,⁶⁰ ve Vojenské Hranici, ve Veroně a krátce v Praze na velitelství 1. armádního sboru. V létě roku 1856 se zabýval mapováním ve Valašském knížectví a v práci pokračoval ve vojenském zeměpisném ústavu ve Vídni, v letech 1857-1858 mapoval v Uhrách, pak pracoval v evidenční kanceláři generálního štábu ve Vídni. Před vypuknutím války roku 1859 byl přeložen do Štýrského Hradce k velitelství 6. armádního sboru, s nímž se přesunul do Lince, ale na bojiště se tentokrát nedostal. Dále sloužil v Lublani, opět se vrátil do Verony, kde na začátku 60. let byl jeho nadřízeným Ludwig von Benedek. Krátký čas Friedberg působil v Mantově, pak opět ve Veroně, znovu v Temešváru a v Pančevě. Válku roku 1866 strávil na italském bojišti. V letech 1866-1869 byl náčelníkem štábu v Zadaru, poté se stal velitelem 78. pěšího pluku v Osijeku ve Slavonsku a současně velitelem osijecké pevnosti. Odtud se stěhoval do Komárna, kde velel brigádě jako generálmajor, roku 1875 byl přeložen do Budapešti a o tři roky později byl pověřen velením 30. divize ve Lvově, kde se téhož roku dočkal hodnosti polního podmaršálka. 1. listopadu 1883 odešel do výslužby.⁶¹ Důvody jsou uváděny různé, názory se ale většinou kloní k tomu, že v pozadí stálo jeho české vlastenectví (ačkoliv byl současně nezpochybnitelným vlastencem ve vztahu k „širší vlasti“, habsburské monarchii), které se nebál dávat najevo i před výše postavenými osobnostmi. Při té příležitosti byl vyznamenán řádem železné koruny II. třídy a roku 1884 povýšen na svobodného pána.⁶² Nakolik bylo Friedbergovo rozhodnutí odejít do výslužby dobrovolné, těžko říci. V září 1883 psal ze Zakopaného do Prahy V. Náprstkovi: „*Velemilý příteli!*

⁵⁹ Paměti, kniha IV, s. 174-177a.

⁶⁰ Z této doby pochází jeho kartografická práce *General-karte der Vojvodschafft Sierbien und des Temescher Banates* (nach officiellen Quellen reduziert und gezeichnet von Emanuel von Friedberg), Wien (?) 1853.

⁶¹ V roce 1886 mělo Rakousko-Uhersko ve výslužbě 29 polních zbrojmistrů a generálů jízdy, 157 polních podmaršálků a 231 generálmajora, celkem tedy 417 generálů. Viz *Vojenské listy* 4, 1886, č. 15, s. 117.

⁶² Přehled vojenské kariéry Mírohorského viz OSN, sv. XXII, s. 553-556. Podrobnosti pak lze najít v *Pamětech*.

*Dovršiv 14. t. m. 40ý rok vojenské služby své, pomýšlím vážně na to, abych konečně uskutečnil nejnřelejší touhu svou a usídlil se v naší staroslavné matiěce Praze, povždy bolestně postradané nepřízní okolností, avšak i zlobou pošetilých lidí. Chci se pak úplně věnovati umění, totiž malbě (studovati náš venkov, kroje, typy, krajiny) a spisování, vše ve službě národa a vlasti užší. (...)*⁶³

Stal se civilistou, ale lidé vzpomínali na doby, kdy ještě nosil stejnokroj a nestyděl se za rodný jazyk: „*Emanuel Salomon z Friedbergu – Mírohorský, polní podmaršálek, odešel po 40leté službě na odpočinek. Podmaršálek z Friedbergu jest jediným zástupcem českého žívlu v rakouské generalitě a chloubou národa českého, k němuž se hlásil již za dob, kdy to zejména pro důstojníka radno nebylo. (...) v Klatovech (...) 1881 (...) byl předmětem všeobecné úcty; přemnohý občan tu kolikráte nadešel statnému generálovi, aby na český pozdrav slyšel na své vlastní uši přívětivé české zvuky z úst českého generála,*“ napsaly Vojenské listy v roce 1883.⁶⁴ Není divu, veřejně česky mluvící vyšší důstojník byl velmi vzácnou výjimkou.

Následující léta trávil Mírohorský převážně v Praze, ale také hojně cestoval. Navštěvoval vodoléčebná střediska, aby mohl zkoušet na vlastní kůži a studovat svůj oblíbený obor (například Bled v dnešním Slovinsku), v roce 1889 si vyjel do Paříže na světovou výstavu atd.

Byl činný v českém vysloužileckém hnutí, převzal záštitu nad několika místními spolky (Nýřany, Třebenice, Třemošná u Plzně aj.), v roce 1886 se stal hned od jeho založení starostou Ústředního sboru spolků vojenských vysloužilců v království Českém, jímž zůstal do roku 1893. O dva roky později mu v souvislosti s vysloužilci hrozily potíže. Spolu s tehdy ještě aktivním plukovníkem Rašínem svobodným pánem z Raschinfelsu⁶⁵ se totiž postavili do čela průvodu „*děti 28. pěšího pluku*“, který prošel městem ze Žofína na výstaviště, kde byly pronášeny „*všeliké vzletné a výbojně řeči*“.⁶⁶ Mírohorský o tom napsal J. V. Alexandrovi: „*(...) neměl jsem mrzutosti žádné, ale také jsem tomu předešel, hlásaje hned po návratu z výstavy písemně 8. sborovému velitelství celý příběh do podrobná. A tak je pokoj.*“⁶⁷ Další podobné akce se Mírohorský zúčastnil o rok později. Tehdy se při příležitosti ustavení vysloužileckého spolku „*Pražské děti 28. pluku*“ konala slavnost s průvodem Prahou, jehož se zúčastnilo více než 1 000 bývalých příslušníků pluku a jímž v čele kráčel právě polní podmaršálek Emanuel Salomon z Friedbergu, spolu s ním poslanec a bývalý důstojník Ignát Hořica a další.⁶⁸

⁶³ Knihovna Náprstkova musea, f. Archiv Vojty Náprstka, korespondence, 48/533, Friedberg Vojtovi Náprstkovi 23. 9. 1883.

⁶⁴ Vojenské listy 1, 1883, č. 16, s. 130.

⁶⁵ Wenzel Raschin svob. pán z Raschinfelsu (1840-1915). Byl penzionován roku 1900, v roce 1907 byl titulárně povýšen na generálmajora.

⁶⁶ J. V. HRADČANSKÝ, *Dopisy*, s. 7, Mírohorský J. V. Alexandrovi 27. 11. 1895.

⁶⁷ Tamtéž.

⁶⁸ Josef FUČÍK, *Osmadvacátníci. Spor o českého vojáka I. světové války*, Praha 2006, s. 440.

Emanuel Salomon z Friedbergu – Mírohorský zemřel 10. prosince 1908 na následky zranění, které utrpěl při střetu s automobilem.⁶⁹ Nebylo to první jeho zranění podobného druhu, již v roce 1907 byl u Národního divadla sražen povozem. O mrtvých jen dobré, a tak by bylo marné hledat v nekrolozích nějaké sporné prvky týkající se jeho osobnosti. Nicméně ty nekrology nejsou jen neutrální, slušné, vyznívají výrazně kladně, je z nich cítit osobní vzpomínky, což dokládá oblibu zemřelého. „Zesnulý podmaršálek Friedberg Mírohorský svým zjevem byl velice milým, sympatickým, s každým rád si pohovořil, avšak přímo šťastným byl, našel-li mezi vysloužilci druha, který buď ve válečném tažení aneb v některé posádce s ním sloužil; takového přímo zbožňoval a více z paměti své nepustil a pak při každé příležitosti vyhledati téhož neopomenul,“ napsal v nekrologu Vysloužilec.⁷⁰

Pohřeb byl vypraven z kostela sv. Ignáce s vojenskými počtami, jež ale nevyzněly tak, jak by si Mírohorský byl zasloužil. Zúčastnila se místní posádka, vysloužilecké spolky z Prahy i z venkova, ovšem „následkem stanného práva a zákazu nošení spolkového kroje, odznaků a barev jich účast byla takřka nepozorována a tím i obmezená.“⁷¹ „(...) dragouni na pohřeb dojeví v čerstvé paměti masakru z 29. listopadu nevalně byli obecenstvem přivítáni – snad i příčinou v pravém slova smyslu „odbytého“ průvodu, sotva 20 kroků postoupivšího, bylo nepokryté nebožtíkovo češství a vlastenectví. Smuteční hosty jen po jedné salvě vytlačili pěšáci a mezitím děla i dragouni ujeli, a tak měl v životě svém povždy skromný a vegetariánský generál i skromný pohřeb (...)“⁷²

Friedberg a rodinný život⁷³

Friedberg se narodil a vyrůstal v rodině, která byla víceméně ideální. Panovaly v ní dobré vztahy mezi rodiči a dětmi i mezi dětmi navzájem, nenajdeme zmínku o příbuzném, který by ostatními z nějakého důvodu nebyl přijímán, ačkoliv ne všichni byli ideální (například strýc Neumann). Otec svojí prací zajišťoval rodině slušné hmotné poměry, i když se nedá mluvit o velkém bohatství. V každém případě až na drobnosti neměl Emanuel příčinu domnívat se, že manželství (po-tažmo rodina) je institucí špatnou.

S nástupem do armády ale musel vzít v úvahu nové skutečnosti, které vojáky v rozhodování o založení rodiny omezovaly. Důstojníci, kteří chtěli uzavřít

⁶⁹ „Nenáviděl automobily a byl by zde pravděpodobně dodnes, kdyby ho jeden z nich nebyl na ulici povalil a přivodil mu tím [...] předčasnou smrt“. Jiří MUCHA, *Alfons Mucha*, 2., doplněné a opravené vydání Praha 1982, s. 345. Jiří Mucha má ve své práci o Mírohorském několik drobných zmínek, které bohužel nejsou vždy přesné.

⁷⁰ Vysloužilec 22, č. 4, 24. 12. 1908, s. 29-30.

⁷¹ Tamtéž. Stanné právo bylo vyhlášeno 2. prosince po nacionálních demonstracích, jež následovaly po bouřlivých sporech v českém sněmu v září a říjnu 1908, a trvalo do 14. prosince téhož roku.

⁷² Vysloužilec 22, č. 5, 8. 1. 1909, s. 37.

⁷³ Viz též Tomáš JIRÁNEK, *Vojenské manželství v 19. století*, in: Oznamuje se láskám našim ... aneb Svátky a svatební zvyky v českých zemích v průběhu staletí (sborník ze stejnojmenné konference v Pardubicích 13.-14. září 2007), Pardubice 2007, s. 149-155.

sňatek, museli složit poměrně vysokou kauci, a kromě toho byl omezen počet důstojníků u jednotky, kteří směli být ženatí. Svatební předpis z roku 1812 všeobecně stanovil, že u jednotlivého pluku může uzavřít sňatek jedna šestina důstojníků.⁷⁴

Za takových okolností mnoho důstojníků zůstávalo svobodných. Emanuel Salomon z Friedbergu ve svých pamětech těmto otázkám věnoval značnou pozornost. Původně chtěl zůstat svobodný a držet se stranou žen, ale v roce 1849, kdy mu bylo 20 let, jej kolegové během tažení proti uherskému povstání v Pešti pod falešnou záminkou návštěvy sbírky obrazů vlákali do veřejného domu. Tento zážitek na něj silně zapůsobil:

„(...) Naučili mne soudruzi znáti novou stránku lidského žití, ukázali mně, že někde ve světě prodávají a tudíž lze i koupiti za peníze okamžitě jako housku v krámě ženskou přízeň rázu aspoň čistě tělesného i nejkrajnější bez předběžných okolků, bez o ni se ucházení, bez dvoření, koření, lichocení a škemrání napřed, bez obtížných zápletek a rozpaků v zápětí, koupiti každým způsobem o nesmírně laciněji, než jak to žádá mravokárná společnost – za otročení v manželství až do skonání! (...)“⁷⁵

Je zřejmé, že Mírohorský se řídil střídou a pragmatickou úvahou, která mu ovšem nevydržela po celý život. Po třicítce se zamiloval a oženil s Marií Rudolphovou – mimochodem dcerou ženijního plukovníka. Manželství však po většinu doby svého trvání nebylo šťastné. Marie byla zřejmě do určité míry duševně nevyrovnaná (bohužel zde postrádáme srovnání s jiným názorem než manželovým), nicméně z Friedbergových *Pamětí* je zřejmá jeho snaha o dobré vztahy v rodině, které ale netrvaly dlouho. Zpočátku se vyznačovaly dobrou shodou a oboustrannou vůlí: *„(...) jsem od 5i neděl ženat a mám sotva tolik kdy, abych rozmilé choti své lekce dával v češtině, již ona nadšeně se učí, a potěšitelné pokroky činí, ač z rodičů Vídeňáčeku narozena,“⁷⁶* psal Mírohorský v roce 1860 F. L. Riegrovi. Manželka počáteční idylku bohužel stále více narušovala svojí náladovostí a zejména vypjatou žárlivostí, k níž si – podle autorova líčení – v řadě případů sama připravovala podmínky. Je ovšem pravděpodobné, že na manželčinu psychiku zapůsobily i nesnadné porody (z manželství se narodilo celkem sedm dětí, z nichž jen čtyři se dožily dospělosti),⁷⁷ takže nakonec zcela podlehla duševní chorobě a předčasně zemřela v roce 1878. O rodinu pak Friedbergovi pomáhala pečovat jeho sestra Fanny, která se nikdy neprovdala.

Soužití s Marií nebylo tedy šťastné, alespoň z pohledu Friedberga, a na manželství jako takové zanevřel. V roce 1886 pak sepsal několikastránkové memo-

⁷⁴ I. DEÁK, *Der K. (u.) K. Offizier*, s. 170.

⁷⁵ *Paměti*, kniha IV, s. 332a-333a.

⁷⁶ Archiv Národního muzea, f. F. L. Rieger, koresp., k. 27/5, Friedberg Riegrovi 14. 11. 1860 z Vero-ny.

⁷⁷ Synové Zdeněk a Ludvík se stali důstojníky, ale v mladém věku oba zemřeli (zřejmě sebevraždy). Dcera Helena trpěla duševní chorobou, pouze Olga se provdala (roku 1900 za JUDr. Emila Lata) a měla dceru, rovněž Olgu.

randum nazvané O zrušení manželství a války,⁷⁸ které ale není zaměřeno proti ženám, neodsuzuje je ani neponižuje. Je třeba zdůraznit, že přes veškeré zklamání z vlastního manželství se Mírohorský snažil hodnotit vztah mužů a žen nestranně a choval k ženám úctu.

Friedberg výtvarník

Jak už bylo řečeno, Emanuel odmalička projevoval výtvarné nadání. Otec jej podporoval tím, že platil výtvarné kursy, ale nedovolil mu zvolit si malířství za životní povolání. Další zkušenosti Emanuel získával u různých spíše amatérských malířů mezi důstojníky i civilisty, s nimiž přicházel do styku během studia ve vojenské akademii i později ve vojenské službě. A stále kreslil a maloval, po celý život, kdekoliv byl. Mezi jeho pracemi lze nalézt vedle vojenských námětů zajímavé národopisné studie (venkované v místních krojích), obrazy s náboženskou tematikou, krajiny, obrazy historické, portréty, žánrové náměty a další. Malování bylo důležitou součástí jeho života, i když musel čelit různým protivenstvím (například manželka mu hned po svatbě zničila jeho studie aktů ve skicáku, které mimochodem znala už za svobodna, a pokoušela se mu předepisovat, co má a co nemá malovat),⁷⁹ vedl k němu i děti a věnoval mu značnou pozornost v pamětech:

K pobytu ve Veroně roku 1861 například napsal: „*Benedek často na mně žádal, abych, jsa prý tak dovedným malířem, mu nakreslil několik karikatur co příspěvky do jeho sbírky již hojně podobných pitvor, a když jsem mu (...) pravil, že již od r. 1851 karikatur nekreslím, že jsem jim odvykl a sotva dokázal co kloudného v tom oboru, (Že jsem kreslil pro „Humory“, Benedek ovšem věděti nesměl, neb nenáviděl a odsuzoval ještě zlostněji než sám vojenský o tom předpis veškeré účasti vojína při veřejném tisku. Pozn. E. S. F.) že mu vymaluji pořádný obraz na památku a co znamená úcty k němu, hned byl po ruce Henikstein, aby Benedekovi dosvědčil, jak jsem za letní války v Uhrách 1849 Haynaua a jeho družinu bavíval a rozesmával právě zdařilými karikaturami. Nutkal mne nyní při jednom u sebe dychánku Benedek, tvrdě, že o vážné obrazy nestojí, že vůbec jen vtipným a řízným pitvorám přičítá cenu – a snažně podporován arcivévodou Vilémem, ku stolu a předložil mi papír a tužku, abych jen se chutě dal do díla. Jaká pomoc, bylo třeba vyhověti. Domácí pán již dávno si přál karikaturu podplukovníka auditora Leuzendorfa na koni, neb tím je nejsměšnějším, že rozuměje jízďě pramálo se tváří nejnaděšenějším sportsmanem; tu touhu svou zde Benedek opět vyslovil a zase se ohlížel po hostech; já záhy ukojil to přání za napjaté pozornosti řečeného arcivévodou, jenž dával najevo zvláštní na věci zájem sedě těsně vedle mne, a pak mnoha jiných pánů, jižto mne obklopovali a přímo obléhali skoro jako moji souškoláci v akademii, že jsem si musil vyhraditi volnost' aspoň pravé ruky. Když jsem byl hotov, všickni hlasitě jásali, kterýž hluk přivábil do hustého chomáče Benedeka; nebyl však tak zcela spokojen právě, že to výtečná podobizna, ne však karikatura, a já myslel, kdo*

⁷⁸ Paměti, vloženo v archu č. 2 656.

⁷⁹ Paměti, kniha VI, s. 1007a-1008.

ví jak zapírám sebe sama a přemáhám ušlechtilější vkus. Privil jsem, že zcela stejně posoudila r. 1853 hraběnka Clamová v Praze obrázek můj představující podmaršálka hraběte Horvátha – Toldyho, a přesvědčoval Benedeka, že jsem neľhal a se nepřetvařoval odpíraje karikování.“⁸⁰

Verona 1860-1861: „Někdy jsme si s rodinou Rudolphovou zahovořili o všeličem, tak o mé malbě, a zase o manželství a o jiném.

Divili se všickni, proč nemám celý byt svůj již plný obrazů svých pověšených, což prý tvoří tak znamenitou v pokojích okrasu. Já hájil své stanovisko, že na to dost neumím a že zejména u sebe bych za všechno zlato světa nechtěl mít pořáde před očima malby své vlastní, se všemi zkresleninami, opraveninami, zkrátka chybami, které by z malby na mne zely a se šklebily jako kruté výčitky zlého svědomí a jako ohydné tváře zlých litic stále mne trestajících za to, že drze se deru do posvátného chrámu umění, nejsa k tomu oprávněn ničím než blouznivou snahou! Obrazy na stěnách jsou ovšem komnatě okrasou, ale musí býti dobré! Jsou lidé, jimž se líbí i mé vyvedené malby, a těm je milerád rozdávám na památku; oni nevidí a neznají tak jako já poklesky, které jsem sám spáchal, mohou se tudíž potěšiti aspoň nezkaleně tím, co je na mých výtvorech poněkud kloudnějšího, což bych zatím já ani toho neviděl, stále se cítě káraným za místa nedostatečná. (...)“⁸¹

Slavonie 1871: „Tuto farářovu pohostinnost' a jiné laskavosti jeho jsem odměnil obrazem věnovaným do kaple hřbitovní, již právě stavěli, podobícím svatého Leopolda, jak kleče obětuje vévodskou korunu svou panence Marii, vznášející se s Jezulátkem nad ním v oblacích. Pozadí tvořil Dunaj a hory u Vídně Lysá a Leopoldova, neb světec ten byl tuším (...) za živa vévodou rakouským.“⁸²

Neexistuje dosud soupis Friedbergových výtvarných prací, a pokud někdy bude sestaven, nepodaří se jej s velkou pravděpodobností učinit úplným. O tom svědčí různé poznámky v *Pamětech* i jinde, z nichž vyplývá, že Friedbergovy obrazy jsou rozesety po celém území bývalé habsburské monarchie, některé byly určeny i pro panovnickou rodinu, jiné pro venkovské kostely či pro Friedbergovy známé.

Tak například roku 1852 byl Friedberg povolán z Temešváru do Budína k odhalení pomníku k oslavě hrdinské obrany c. k. budínské posádky roku 1849 a zhotovil tam ve velikých rozměrech akvarel této slavnosti pro císaře. Panovníkovi se zřejmě zalíbil, protože v zimě 1853 na jeho objednávku Friedberg zhotovil další dva větší akvarely, zobrazující obě slavnosti položení základu k temešvářskému pomníku a jeho odhalení. V létě 1853 ve Staré Ršavě na rozkaz císaře zachytil na obrazu místo, kde právě byly vykopány uherské korunovační klenoty, ukryté tam v době uherského povstání. Pro císaře maloval ještě různé vojenské obřadné výjevy a roku 1862 olejomalbu *Paráda vojenská na Campo Marte v Be-*

⁸⁰ Tamtéž, s. 1017-1017a.

⁸¹ Tamtéž, s. 1018-1018a.

⁸² Paměti, kniha IX, s. 1580a.

nátkách 1861. V březnu 1854 se odebral k srbsko-banátskému sboru pod velením hr. Coroniniho a tam vymaloval veliký akvarel zachycující celý Coroniniho štáb.

Friedberg vystavoval na výstavách v Praze 1854 a 1855, a to několik akvarelů, ponejvíce venkovské a válečné výjevy z Uher. Ottův slovník naučný uvádí další práce a výstavy: V době své služby ve Lvově (1879 až 1883) každoročně vystavoval veřejně u „Towarzystwa sztuk pięknych“ žánrové obrazy. V Praze vystavoval malby roku 1884, 1891 na Všeobecné zemské výstavě a v Rudolfinu, tam také v letech 1892, 1893 a 1899 a na Národopisné výstavě roku 1895 celou řadu válečných „příběhů“ z let 1848 a 1849. „Největší jeho olejomalba 6 m² Svatební průvod dalmatský (1886) visí ve schodišti průmyslového musea Náprstkova, Kristus s učni před Emausem 3 m² (1889) je v kostele ve Střezměři, sv. Kliment bezmála 2 m² (1894) v domácí kapli vodoléčebny dra. Piaseckého v Zakopaném, Ukřižovaný stejně veliký malovaný 2krát (1881) v řím. katol. kostele v Mostech Wielkich v Haliči a (1892) v kostele v Sulislavi, sv. Barbora (1873) v děkanském kostele ve Vísce u Hořovic, sv. Leopold (1871) ve farním chrámě v Osěku Slavonském, Křížová cesta (14 zastavení, 1898) v kostele ve Strážově; biskup Strossmayer má od něho Poskočnici (dalmatský tanec, 1871), museum král. Česk. a museum v Opavě mají od Salomona po obrazu, museum král. hl. města Prahy celou řadu pohledů ze staré Prahy, podobizny generálů jím vymalované visí v čestných dvoranách akademií voj. tereziánské novoměstské a voj. technické ve Vídni a ostatní olejomalby, jakož i aquarely jsou roztroušeny u soukromníků. Svoji vlastní podobiznu vymaloval několikrát, kde kdo si ji přál.⁸³ Vodomalbu Svatební průvod dalmatský (1881) stejný jako olejomalba jeho u Náprstků dal do svatebního alba, věnovaného českými umělci korunnému princovi arciv. Rudolfovi.“⁸⁴

Friedbergovy obrazy se objevily také na posmrtných výstavách, například v Plzni 1928,⁸⁵ v Chrudimi a v Hradci Králové 1929 (tyto výstavy na plzeňskou přímo navazovaly, ve všech případech se jednalo o výstavy prodejní),⁸⁶ v Hradci Králové pak společně s díly dalších autorů ještě na přelomu let 1936 a 1937.⁸⁷

⁸³ V 90. letech 19. století byly vydány pohlednice s podobiznou Mírohorského. Výtěžek z prodeje byl určen ve prospěch Válečnického odboru Národopisné výstavy 1895, do jehož práce se zapojil.

⁸⁴ OSN, XXII, s. 555-556.

⁸⁵ Viz *Průvodce výstavou kreseb a akvarelů z pozůstalosti Emanuela Salomona Friedberga-Mírohorského*, Plzeň 1928. Seznam vystavených prací čítá celkem 281 obraz.

⁸⁶ *Výstava obrazů a kreseb z pozůstalosti Emanuela Salomona Friedberga – Mírohorského, polního podmaršálka, spisovatele a malíře českého (1829-1908)*. Vlastivědné muzeum pro východní Čechy v Chrudimi, 13. – 28. října 1929. Chrudim 1929 (katalog o 7 s.). Stejnomená výstava v Městském průmyslovém muzeu v Hradci Králové (163. výstava) probíhala od 24. listopadu do 29. prosince 1929, katalog se od chrudimského lišil pouze obálkou - obsahoval shodný úvodní text, zčásti převzatý z plzeňského katalogu (viz pozn. 74), i shodný seznam obrazů o celkovém počtu 234.

⁸⁷ *Výstava obrazů z pozůstalosti akad. malířů Aug. Vlčka (1865-1934), Emanuela Salomona Mírohorského (1829-1908), Amelie Haussmannové (1860-1920) a Olgy Th. Pikhartové (1868-1934). Práce českého národního kreslíře a ilustrátora Konst. Buška a českých umělců grafiků*. Výstavní sál muzea v Hradci Králové 13. 12. 1936 – 10. 1. 1937 (228. výstava). Hradec Králové 1936 (katalog o 23 s.). Katalogy uvedené v pozn. 77 a 78 jsou uloženy v Archivu Muzea východních Čech v Hradci Králové, fond Výstavy.

Sám Friedberg odhadl celkový počet svých olejomaleb na 450, přibližně stejně akvarelů, různých náčrtů podle přírody, kartonů a rozvrhů pro obrazy jak v „kresebnicích“, tak na jednotlivých listech nespočet.⁸⁸

Friedberg se věnoval rovněž divadelnímu výtvarnictví, v Archivu Národní galerie se nachází několik jeho kreseb – návrhů kostýmů (sám byl divadelním ochotníkem a napsal několik aktovek), pro divadlo v Národním domě v Rychnově nad Kněžnou, otevřeném 28. září 1897 (za Friedbergovy přítomnosti), namaloval slavnostní oponu s obrazem života starých Čechů. Dále maloval dekorace a opony pro divadla v Chrudimi, Táboře, slavonském Osijeku a jinde.

Friedberg jako výtvarník přispíval do českých časopisů, od vzniku Listů humoristických v roce 1858 byl jejich stálým spolupracovníkem; kreslil a psal i do *Obrazů života, Šípů, Květů, Světozoru, Ruchu a Zlaté Prahy*. Připravil ilustrace také pro heslo Rakousko – armáda v *Ottově slovníku naučném*.

Friedberg ilustroval *Vesnický román* Karoliny Světlé a také mnoho národních písní a českých básní, z nichž některé vyšly ve Friedrichově, později Bartošově „fotografické obrazárně“.⁸⁹ Přátelství vůči Slovákům dal najevo výtvarným doprovodem slovenských knih *Kytka z Tatier* a *Zo slovenskej chalúčky*, vydaných v Praze v polovině 80. let nakladatelstvím Františka A. Urbánka.⁹⁰

Mírohorský se snažil své výtvarné dovednosti předávat i dál, především v rámci vlastní rodiny. Učil kreslit a malovat své vlastní děti a později i některé vzdálenější příbuzné, jako například Marii Chytilovou, budoucí manželku Alfonse Muchy. Její syn Jiří Mucha o tom později napsal: „*Kreslit se Maruška učila již od prvního školního roku u svého strýce Emanuela Friedberga, který byl císařským polním podmaršálkem, zaníceným vlastencem – ke svému jménu připojil jeho české znění Mírohorský – a velmi schopným malířem. Začal jako Mánesův žák, a přesto ho rodina určila pro vojenskou kariéru, neprestal malovat a jeho kresby z barvitého vojenského prostředí císařské armády jsou dnes sběratelskými vzácnostmi.*“⁹¹

Část Friedbergovy výtvarné pozůstalosti je uložena v Archivu Národní galerie v Praze, jedná se o více než 250 kreseb a maleb různými technikami, nejčastěji tužkou, tuší (perokresby), uhlem a vodovými barvami. Obrázky mají různý původ a různý účel. Nachází se mezi nimi několik desítek ilustrací připravených k použití v *Pamětech*, v nichž jsou i zapsány poznámky s místem určení jednotlivých obrázků. Bohužel takto účelově zpracovaných ilustrací není mnoho, nicméně lze je na některých místech plnohodnotně nahradit. Zejména ve čtvrté knize, popisující válečné tažení do Uher v letech 1848-1849, jsou velmi vhodným doplňkem barevné akvarely odpovídající líčeným dějům a místům, ve větším počtu se zachovaly také obrázky z Itálie, Dalmácie a rumunského Valašska.

⁸⁸ OSN, XXII, s. 555-556.

⁸⁹ Tamtéž.

⁹⁰ Strýčko Slavoš (vl. jm. Ludovít Rizner), *Kytka z Tatier*, Praha 1885 (poezie); TÝŽ, *Zo slovenskej chalúčky*, Praha 1885 (povídky).

⁹¹ J. MUCHA, *Alfons Mucha*, s. 293-294.

Některé z Friedbergových větších obrazů malovaných složitějšími technikami je možno spatřit v kostelích, muzeích a galeriích. V poslední době například proběhla v Muzeu hlavního města Prahy výstava *Zapomenuté obrazy – Praha 19. století*, s níž souběžně vyšla i stejnojmenná kniha Zdeňka Míky,⁹² ve které několik Friedbergových obrazů najdeme.

Dodnes se občas některé Friedbergovy obrazy objevují na aukcích.

Friedberg spisovatel

Největším Friedbergovým literárním dílem jsou samozřejmě jeho nevydané *Paměti z mého žití*. V roce 1885, kdy je Friedberg začínal psát, s vydáním počítal, o čemž svědčí například i jeho vlastní poznámky v úvodu knihy, kde si vyhrazoval konečnou korekturu. Časem se ale ukázalo, že psaní tak brzy neskončí, a napsané navíc nabíralo na objemu. vzdalovala se naděje na vydání *Pamětí* v úplnosti, a proto autor využil možnosti vydávat je po částech. Vycházely na pokračování ve Vojenských listech od r. VI (1888) do r. XI (1893), nejprve jako jednotlivosti, *Mé Vánoce před 40 roky*,⁹³ *Jak se mně vedlo okolo Nového Roku před čtyřiceti lety 1848-49*⁹⁴ a *Duben r. 1849 v Uhřích*,⁹⁵ na něž navázal seriálem s názvem *Před půl stoletím (Vypsal a pro Vojenské listy upravil ze svého díla k tisku připravovaného Paměti z mého žití Mírohorský)*. Jednalo se o vzpomínky na dětství od roku 1840 a pobyt ve vojenské akademii ve Vídeňském Novém Městě, poté nástup k posádce až do května 1848, kdy Mírohorský s 28. plukem táhl do severní Itálie. Dva úseky z *Pamětí* vyšly knižně, a to *Před čtyřiceti lety*⁹⁶ a *Před třiceti lety*.⁹⁷ Vybranými vzpomínkami na své působení v 28. pluku v letech 1847-1849 pod názvem *Ze svých pamětí* přispěl také do knihy věnované dějinám 28. pěšího pluku.⁹⁸ Do Památníku Sokola žižkovského v roce 1891 napsal Friedberg stať *O tělocviku ve vojenské akademii ve Novém Městě za Vídní v letech čtyřicátých*,⁹⁹ zmiňu-

⁹² Zdeněk MÍKA, *Zapomenuté obrazy – Praha 19. století*, Praha – Litomyšl 2007. Z. Míka nesprávně jmenuje Friedberga jako Salomona Emanuela z Friedbergu.

⁹³ Vojenské listy 6, 1888.

⁹⁴ Vojenské listy 7, 1889.

⁹⁵ Tamtéž.

⁹⁶ *Před čtyřiceti lety. Ze svých pamětí na vojenský pobyt ve knížectví Valašském napsal Emanuel svob. pán SALOMON z FRIEDBERGŮ (MÍROHORSKÝ)*, Praha 1896, pojednává o Mírohorského služebním pobytu ve Valašském knížectví v roce 1856. Vyšlo ještě v 2. vydání, již s názvem *Po Dunaji do Rumunska*, Praha 1916, a výbor z této práce pod stejným názvem v Praze 2002.

⁹⁷ *Před třiceti lety. Vzpomínky na válečný rok 1866 vyňaté z pamětí vyššího důstojníka*. Praha 1896. (Autor nebyl uveden.) 2. vyd. pod zkráceným názvem *Vzpomínky na válečný rok 1866 vyňaté z pamětí vyššího důstojníka*. Praha 1906.

⁹⁸ *Pod praporem 28. pluku*. Sběrka vojenských povídek, humoresek, črt a kreseb. Praha b. d. (1906-1907). Mírohorský přispěl několika kresbami také do další knihy týkající se dějin 28. pluku, již byl *Památník vydáný k oslavě 50tiletého panování Františka Josefa I., jakož i 200letého trvání pražského 28. pěšího pluku Humberta I., krále italského*, (upr. Jindřich Alexandr), Praha 1898. Tento sborník se však vydání nedočkal. Viz J. FUČÍK, *Osmadvacátníci*, s. 21.

⁹⁹ *Památník Sokola žižkovského k oslavě dvacetiletého trvání* (red. J. V. ALEXANDER), Praha 1891.

je se také o článku *Kratochvíle v ležení vojenském*, který o několik let později zpracoval pro bližší neurčenou „publikaci tělocvičnou“ J. V. Alexandra.¹⁰⁰

Mírohorský byl autorem hesel s vojenskou tematikou určených pro Riegerův Naučný slovník, zpracoval téma Válečnictví polní a vojenství (s Miroslavem Tyršem a Karlem Procházkou), III. část názorného atlasu k Slovníku naučnému, Praha 1868. Později připravil řadu hesel (vojenská, jezdecká, malířská, přírodoléčebná a jiná) i pro Ottův slovník naučný.

Podle osobního hesla v Ottově slovníku naučném byl ovšem literárně činným již dříve, psát pro tisk začal v roce 1855, a to fejetony pro Pražské noviny, Čas a Hlas, později pro Národní listy. Od založení Listů humoristických v roce 1858 s nimi spolupracoval, zejména ve výtvarné oblasti; psal a kreslil také do Obrazů života, a to cestopisné články, dále přispíval do časopisů Zlatá Praha, Háj (lesnický časopis), Světozor, Květy, Vlast' a divadelními črtami do České Thalie, do pražského časopisu pro obuvníky, do Divadelních listů a kritickými články o výtvarném umění do Vyšehradu, dále do Domácího rádce a Přírodního lékaře a různých kalendářů, jako například Koledy vydávané v Brně¹⁰¹ či kalendáře Národní politiky. Cestopisné črty uveřejňoval i jinde, mimo jiné ve výše zmíněných Vojenských listech *Z Prahy do Tater* (Dopis ze Zakopaného o cestě vlakem a dostávkou do Tater),¹⁰² *Co jsem tak mimochodem postřehl vojenského* (Z Paříže v červenci 1889)¹⁰³ a *Výstavní palác ministerstva vojenství* (Paříž, červenec 1889),¹⁰⁴ poslední dva se týkaly návštěvy Světové výstavy v Paříži. O výstavě napsal článek i do Kalendáře vojenských vysloužilců na rok 1891 s názvem *Cesta do Paříže a rozhled ve výstavě samé*.

Je třeba připomenout, že právě literární činnost stála za vznikem autora pseudonymu Mírohorský, vytvořeného – pro autora zcela příznačně – překladem přídomku Friedberg do češtiny. Důvodem byla skutečnost, že vojenští důstojníci se nesměli zabývat politikou, a to ani náznakem, jako například přispíváním do tisku. (Na to dopltil, i když ne zcela vlastní vinou, výše zmíněný hejtman Patrik Blažek, další český důstojník – vlastenec, který byl za drobný prohřešek proti zmíněnému pravidlu přeložen do haličské Kolomyje.)¹⁰⁵

Mírohorský působil také jako překladatel. Z francouzštiny přeložil v letech 1890-1892 čtyři romány, a to *Teta Aurelie* a *Manžel Jacquelinin* od André Theurietta, *Vikomtessa* (Léon Henri Barracand) a *Odkázaná duše* (Georges Ohnet), z ital-

¹⁰⁰ J. V. HRADČANSKÝ, *Dopisy*, s. 8, Friedberg – Mírohorský J. V. Alexandrovi 25. 11. 1898.

¹⁰¹ OSN, XXII, s. 555.

¹⁰² Vojenské listy 7, 1889, č. 11.

¹⁰³ Tamtéž, č. 14.

¹⁰⁴ Tamtéž, č. 16.

¹⁰⁵ P. Blažek poslal redakci listu „Politik“ blahopřání k výročí vzniku a redakce je otiskla, ačkoliv si to Blažek výslovně nepřál. Přeložení do Haliče bylo pro Blažka, tehdy otce sedmi dcer, těžkou ranou. Proto také – neúspěšně – žádal o pomoc F. L. Riegra. Viz Archiv Národního muzea, f. F. L. Rieger, korespondence, k. 22/3, Patrik Blažek Riegrovi b. d., b. m. Viz též J. V. HRADČANSKÝ, *Dopisy*, s. 4.

štiny pak *Předčítatel kněžnin* (Anton Giulio Barrili), z němčiny roku 1897 *Dovětek Kneippův* (v originálu *Kodicill zu meinem Testament*)¹⁰⁶ a roku 1904 *Veleknihu*¹⁰⁷ téhož autora.

V rukopisu zůstaly jeho *Paměti z mého žití* a nedokončený román *Jak se mstí Slovan*.¹⁰⁸

Byly vydány také některé Friedbergovy literární práce či spisy, jež se týkají jeho osoby, například část jeho korespondence.¹⁰⁹

Friedberg se v rámci možností věnoval ochotnickému divadlu, a to jednak jako herec, později i jako výtvarník kostýmů a dekorací a také jako autor. Znám je celkem 11 jeho divadelních her, vesměs aktovek: *Sliby chyby*, *Záletníci*, *Překvapení*, *Vzácný host*, *Svatební střevíce*, *Syčáci*, *V ranní rose*, *Bosá obutému*, *Zbláznil se*, *Ti nejdrobnější* a *Popelčín sandálek*.¹¹⁰ Většinu z nich hráli ochotníci.

Mezi poučné spisy je možno počítat školu pro výtvarníky, vydanou v Paedagogické bibliotéce F. A. Urbánka¹¹¹ a také text přednášky o vegetariánství z roku 1884.¹¹² Mírohorský přednášel pro veřejnost i o jiných tématech, například 2. ledna 1889 v malém sále Měšťanské besedy o své cestě do Černé Hory s baronem Philippovícem a 15. prosince 1889 ve vinohradské Měšťanské besedě o pařížské světové výstavě, dále přednášel v Hradci Králové, Chrudimi, Poděbradech a jinde, vesměs na témata cestopisná, národopisná, vojenská a týkající se životosprávy.

Jaký byl Emanuel Salomon z Friedbergu – Mírohorský

Jak hodnotit Mírohorského a jeho život? Odpověď můžeme najít v několika pramenech. Jednak jsou to vlastní paměti, jednak životopisy, které napsal – první (dochovaný) v době svého působení v italské Veroně na začátku 60. let 19. století, další pro potřeby Ottova slovníku naučného. V těchto případech ale oprávněně může být vznesena námitka, že hodnocení osoby podle zdrojů pocházejících od ní samé nezaručuje objektivní výsledek. To je pravda, a proto je třeba hledat další prameny pro srovnání. V první řadě je možno nahlédnout do jeho důstojnických kvalifikačních listin, uložených v Rakouském státním archivu. Tam si můžeme přečíst hodnocení, jež na Mírohorského každý rok psali jeho nadřízení. Další pohledy lze najít v různých statích, které se Mírohorského více či méně týkaly

¹⁰⁶ Sebastian KNEIPP, *Dovětek k mojí závěti pro lidi zdravé a nemocné*. Zčeštil, jsa k tomu autorisován, Emanuel Salomon z Friedbergů. Kempten 1898 (346 s.).

¹⁰⁷ *Velekniha Kneippova: Pojednání pro lidi zdravé a nemocné*. Zčeštil a část. sest. z překl dřív. Emanuel sv. p. Salomon z Friedbergů (Mírohorský), Kempten 1905.

¹⁰⁸ Viz OSN, XXII, s. 555-556. Zmíněný zlomek románu se nezachoval.

¹⁰⁹ J. V. HRADČANSKÝ, *Dopisy* Další dopisy jsou uloženy v Archivu Národního musea v osobním fondu F. L. Riegera, v knihovně Náprstkova musea ve fondu Vojty Náprstka, částečně v LA PNP aj.

¹¹⁰ Ze zachovaných např.: *Překvapení*. Praha 1873; *Sliby – chyby*, Praha 1874; *Svatební střevíce*, Praha 1876; *Syčáci*, Praha b. d. (před 1900), další vydání Praha 1913. Ne všechny Friedbergovy hry vyšly tiskem.

¹¹¹ *Úvod ku kresbě a malbě pro ochotníky, samouky, žáky a učitele*, Praha 1877 (napsáno 1872).

¹¹² *O vegetarismu*, Praha 1884.

(zmíněná edice dopisů od J. V. Hradčanského (Alexandra), článek F. Čenského ve Světozoru r. 1873, zmínky v dopisech různých autorů, vydaných Čenským ve sbírce s názvem *Z dob našeho probuzení*,¹¹³ a jiné.). Opět je tu třeba dávat pozor na to, kdo je autorem a jaký vztah k Mírohorskému měl. Z tohoto pohledu se jako nejméně zaujaté jeví hodnocení ze strany jeho nadřízených v kvalifikačních listinách.

Jaký tedy Mírohorský byl? Sám o sobě měl vysoké mínění, opřené o poměrně časté srovnávání se současníky a vrstevníky. Odráží se to i ve zpětném popisu vlastních duševních schopností, výsledků ve škole a přístupů k dalším otázkám. „... *já bych nebyl kouřil, ani kdyby mi byli vykážali k tomu nejgluznější salon neb boudoir, poněvadž mi v tom bránil rozum, tenkráté již dost vyvinutý,*“¹¹⁴ napsal například v souvislosti s tím, že řada jeho spolužáků ve vojenské akademii ve věku kolem 16 let začala kouřit a i jeho k tomu nutili. Otázkou je, zda si již tehdy uvědomoval hrozcí závislost, tak jak to napsal v *Pamětech*: „(...) *Přemítal jsem, k čemu bych si měl k potřebám přirozeným, k jídlu, pití, spaní atd. ještě pracně a s nesnáze a s tělesnými mukami navyknouti potřebu úplně zbytečnou, ale když se jí člověk jednou oddal a sklesl na bídného jejího otroka, neodložitelnou a nad ukojení hladu a žízňě pánovitou a tyranskou. (...)*“¹¹⁵

Po 6. ročníku v akademii údajně uvažoval takto: „*Rozpředl jsem důležitý hovor, objeviv otcovi toužné přání dostati se po skončeném běhu naukovém k jezdeckvu; opustila mne onehdá na chvíli chladná má rozvaha, u takých mladíků málo vídaná, a dal jsem se lákati lesklejším oděvem jízdy a pyšným vznášením se na koni nad ubohými plazy pěchotními.*“¹¹⁶

V sebehodnocení občas se nechal ovlivnit i zobecňováním vlastností jednotlivých národů, v tomto případě samozřejmě idealizací Čechů: „(...) *tak jako pravý syn beráncího a holubičího národa českého s vyvinutým silně smyslem pro spravedlnost jsem cítil jen příliš palčivě a drtivě, že jsou v úplném právu oni vojíné, a já zcela bez práva (Byl jsem vůbec velmi rozdílně od tak přemnohých nesvědomitých sobců, kteří viní z věcí, jež oni sami spáchali, kohokoli, jen se sebe všecku odpovědnost setřásajíce, až úzkostlivě přísným na sebe, u každé nemilé události, kde jen bylo možno, hledal jsem vinu především u sebe, a teprv, když jsem se co nejdokonaleji přesvědčil, že u mne žádné viny býti nemůže, pátral po původci. Pozn. E. S. F.) a vydán jich milosti. Mnozí asi pomyslí, že s drzostí a křivdu páchaje člověk dojde dál než se skromností a křivdu trpě, věřím to třeba i já, ale proto přec se mi přičí takým příkladem se řídit. Zaujal jsem tedy stanovisko: buď si jak buď, staň se co staň, jen s pravdou ven! To vždy to nejpohodlnější a nejpoctivější, třeba snad málokdy to nejchytřejší a nejdiplomatičtější. (Musím milému čtenáři svěřiti, jak mi to osud a okolnosti usnadnily, zůstati pravdomluvným, nenavyknouti si lež. Neměl jsem k této zcela prostě nikdy ani dost málo příčiny, proto jsem*

¹¹³ F. ČENSKÝ, *Z dob našeho probuzení*.

¹¹⁴ *Paměti*, kniha III, s. 97a.

¹¹⁵ *Tamtéž*.

¹¹⁶ *Tamtéž*, s. 109a.

zůstal při pravdě a přilnul k ní s takou věrností neoblomnou, jakou vsutku zasluhuje nejvíce ona, jedna z věcí na světě nejvznešenějších. Mně jednoduše nenadešla nikdy potřeba něco zapíratí, buď že jsem nic nespáchal trestuhodného, aneb i když, tak jsem se k tomu otevřeně přiznal, nacházeje již co dítě v pořádku to, aby každý za to, co udělal, též odpovídal a nesl toho i následky. Pak byli mojí rodiče a představení zase tak laskavi a shovívavi, že mne buď netrestali docela, aneb alespoň trestali mírně. A když jsem takto seznal, jak je pravda pohodlná, jak je lhářům stále přemýšletí, která by lhali, aby bylo možno tomu přec trochu věřiti, jak jim bylo pachtiti se po výmluvách a nových lžích, aby lhali důsledně, aby zakřídovali lže předešlé, oddal jsem se pravdě neodvolatelně. Já jím toho nezáviděl. Jedinký druh nepravdy si беру na svědomí bez rozmyslu, ba lhu s jistou nadšeností, zejména záporně, zapíráním, to, když se o to jedná, hájiti česť a dobrou pověst zejména tvorů slabších proti nařknutí pocházejícímu od silnějších a mocnějších na základě hloupych a podlých předsudků lidských. Pozn. E. S. F.)¹¹⁷

Jak je zřejmé, Friedberg si zakládal na čestnosti, poctivosti a upřímnosti. I v tomto ohledu zacházel někdy příliš daleko: nejenže odsuzoval muže, kteří svoji holohlavost zakrývali parukou, ale nesouhlasil ani s používáním zubních náhrad a sám šel v tomto ohledu v pokročilejším věku příkladem. Nezpochybnitelná je jeho skromnost. Žil střídě, bez velkých nároků, své obrazy neprodával, ale daroval. V pozdějších letech své honoráře za výtvarné nebo literární práce pro časopisy nebo knihy odevzdával Ústřední Matici školské.¹¹⁸

Friedberg byl náročný k sobě i k ostatním, proto si občas vysloužil obvinění z puntičkářství. Domníval se, že nejen důstojník, ale každý člověk by měl dbát na své zdraví, dobrou tělesnou kondici a stále vzdělávání. Jako starý muž proto s nepochopením sledoval, jak mládež nevyužívá možností k tělesným cvičením, nabízených například Sokolem: „(...) Nejvíce mne bolí, že zvláště mládež akademická tak málo plní tělocvičny sokolské, z nichž jedině mohou vyjít mužové, kteří ozdraví český národ a připraví jej k lepší budoucnosti.“¹¹⁹ V podobném smyslu citoval svého přítele plukovníka Adolfa Brádku: „(...) že by se daleko více posloužilo národu, kdyby nadaní naši lidé byli pilnější, aby studenti naši nemařili čas v poplivaných smrdutých pražských hospodách a tančírnách, planě neřečnili (kdyby aspoň se učili v těch hospodách řečnit jako Jihoslované), kdyby se učili jazykům, hlavně slovanským, jak nám velel Havlíček, a kdyby plnili sokolské tělocvičny. (...) Ne demagog, šarlatán, šovinista, ale jen zkázněný, moudrý a šlechetný muž může prospět domovině.“¹²⁰

Politické názory Mírohorského jsou v mnohém zřejmé již z výše řečeného. Byl českým vlastencem, ale současně cítil sounáležitost s habsburskou monarchií. Dost ostře se vymezoval proti radikálně nacionalistickým Němcům v habsburské

¹¹⁷ Paměti, kniha IV, s. 299.

¹¹⁸ J. V. HRADČANSKÝ, *Dopisy*, s. 21, poznámka vydavatele pod čarou.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 13, Friedberg – Mírohorský J. V. Alexandrovi 7. 6. 1902.

¹²⁰ Tamtéž, s. 22, Mírohorský J. V. Alexandrovi b. d. (1907 n. 1908).

monarchii a proti Němcům z ostatních zemí Německého spolku, později sjednoceného Německa. Vyznával poměrně liberální názory ve věci státního uspořádání, odsuzoval podmaňování jiných národů nebo jejich nerovnoprávné postavení ve vícenárodnostních státech. V jeho širším příbuzenstvu se o něm mluvilo jako o účastníkovi, „*k jeho bolesti na nesprávné straně, revolučního roku 1848 a v roce 66 bitvy u Custozzy*“.¹²¹ Byl věřícím člověkem, náboženství bral jako samozřejmou součást života, ani je nezdůrazňoval, ani nezlehčoval.

Vlastní životopis z počátku 60. let, uchovaný spolu s rukopisem *Paměti* v Literárním archivu Památníku národního písemnictví, usvědčuje Mírohorského z určité úpravy vzpomínek. Jestliže v *Pamětech* napsal, že se k povolání důstojníka rozhodl proto, aby měl dost času na kreslení a malování, ve zmíněném životopisu – o více než 20 let starším – uvádí ještě jiné pohnutky – přísnost ze strany otce, strýce Neumanna a učitelů na gymnáziu a nucení do němčiny ze strany matky, což ho vedlo až k tomu, že označil sám sebe za „*týraného gymnazistu*“, k tomu je třeba přičíst stesk po strýci Fialkovi, který tehdy na vojenské akademii působil jako učitel.¹²²

Jeho volba se zdála být šťastnou: „*Tak se dostal na podzim roku 1840 do Nového Města za Vídní do akademie vojenské a pro vědomosti dříve nabyté hned do druhé třídy byl přijat; tam mu sama vojenská kázeň byla pravý ráj u porovnání z pedantismu gymnaziálního i přísnosti vlastních příbuzných; tam teprv, kde v každém počasí musel se procházet, kde v krásné zahradě hrával a se probíhal, kde se učil tančení, šermování, plavání a jizdě na koni, se utužilo tělo jeho, do oné doby samou ouzkoostí zkřehčelé, a nabyl síly a stálého zdraví. Každou prázdnou hodinku užil ihned ku kresbě a malbě, v níž výtečný krajan, tehdejší nadporučík, nyní plukovník na odpočinku Šrůtek ho vyučoval, české knihy od Fialky a Tomáše Buriana dostával a pilně čítal, a takto deklamovanky Rubešovy, Palečka, Jarohněva z Hrádku, Ivana Vyžihýna, Květy atd. atd. a stal se tak horlivým národovcem v okolnostech, v kterýchž jiní nejsnáze se poněmčují.*“¹²³

V onom životopisu najdeme i vlastní Mírohorského charakteristiku: „*Mnohem více by se spisováním a ještě víc a raději provozováním umění malířského zaměstnával, kdyby časem nával prací služebných veškeré jiné snahy násilně nedusil.*

Co do povahy je klidný, snášenlivý, žádnému neublíží, rozepře každého způsobu nenávidí, když však je vyzván, mužně a neohroženě proti komukoli se brání, nejvíce v rozepřích národních a politických, kde co svobodomyšlný znám až do posledního dechu vlast svou zastává. Pravdu a právo miluje nade všecko.

Vzdělání jeho je všeobecné, on dobře a rychle chápe, abstraktní, pedantické vědy jen co nevyhnutelné zlé trpí a pěstuje, celým srdcem však lne ku krásným

¹²¹ J. MUCHA, *Alfons Mucha*, s. 345.

¹²² LA PNP, f. Emanuel Salomon z Friedbergu – Mírohorský, životopis vlastní, nestr. Zde viz přílohu.

¹²³ Tamtéž.

vědám a umění kterémukoli. Provozování umění svého malířského jest mu největší rozkoš.

Studování jazyků velmi miluje a mluví velmi hbitě a výborným přízvukem česky, polsky, německy, francouzky (sic!), vlasky (sic!), anglicky, valašsky a maďarsky.

*Ve svém živobytí tělesném je velmi střídavý, jednoduchý, vino, pivo a jiné lihoviny nikdá v ústech neměl, kouřit ani jednou se nepokusil, codenně v studené vodě se koupá, ní se též léčí, když, co velmi řídké, se rozstůně, a masa ani sousta nepožívá, co knihu četl od Th. Hahna sepsanou o pravé diaetě. Za to je vždy zdrav, silen, nezměnitelně dobrého rozmaru a lehké mysli.*¹²⁴

Hodnocení vlastní osoby, jak je zřejmé, vyznívá až příliš kladně. Podívejme se tedy, jak Mírohorského viděli ostatní.

Především je zřejmé, že Emanuel nebyl nikdy sám, až do dospělosti se téměř neustále nacházel v přímé či nepřímé péči rodiny nebo přátel. V novoměstské akademii, jak už bylo řečeno, mu vytvářel zázemí strýc Fialka, a když byl později převelen, neustále projevoval o synovce zájem, psal si s ním (česky) a dotazoval se na jeho chování a výsledky jiného novoměstského učitele Tomáše Buriana. Z těchto dopisů vysvítá, že mladý Friedberg měl ve škole i slabší chvílky. „(...) *Za utěšené zprávy o Friedbergovi upřímně díky Tobě vzdávám; bojím se, že pozadu zůstane, a ono mu dělostřelství do hlavy nechce, (...)*“ psal Fialka Burianovi v roce 1845, kdy byl Emanuel žákem 6. ročníku.¹²⁵ O několik měsíců později sděloval Fialka témuž adresátovi: „(...) *Svat můj Friedberg, vrátiv se z Nového Města do Prahy, písemně si na svého syna stýská, že prý špatně vypadá, jakés dětinské vrtochy má a Bůh ví cosi. (...)*“¹²⁶ Čenský v poznámce vysvětloval, že Emanuel „*již tenkrát k zásadám vegetarianismu se chýlil, nepije ni kávy, ni vína, piva a jiných lihovin*“.¹²⁷ Čenský tu poněkud spletl dohromady abstinentství a vegetariánství, přičemž na druhém místě jmenovanou zásadu Mírohorský pro danou dobu ještě neuváděl jako součást svého životního stylu. Zmíněnou otcovu návštěvu z prázdnin roku 1845 v pamětech spojil pouze s rozmluvou o budoucím zařazení, při níž se otci svěřil se svým snem sloužit u jízdy, což mu otec rozmluvil a pádně zdůvodnil: poukázal na nákladnost života jízdního důstojníka, kde slouží převážně příslušníci šlechty a bohatších vrstev, jimž by se Emanuel se svými prostředky nemohl rovnat. Otec připomněl, že má ještě šest dalších dětí a že po ukončení akademie nemůže Emanuel počítat s další podporou z domova. Ten uvedený důvod rychle uznal a svůj názor změnil, dále už jen vylíčil příjemnou návštěvu Vídně, kterou s otcem během krátké dovolené podnikl.¹²⁸ Zdá se, že se se ztrátou snu o službě u jízdy smířil rychle, zatímco otec o věci ještě dále přemýšlel, když si na svého syna stě-

¹²⁴ Tamtéž.

¹²⁵ F. ČENSKÝ, *Z dob našeho probuzení*, s. 173.

¹²⁶ Tamtéž, s. 177.

¹²⁷ Tamtéž, s. 286, pozn. 98.

¹²⁸ Paměti, kniha III, hlava 3, s. 109 an.

žoval v dopisu Fialkovi. Je z toho zřejmé, že už v té době jej zajišťování rodiny včetně vydržování syna na studiích stálo značné úsilí, což si Emanuel v novoměstském odloučení patrně tolik neuvědomoval.

Nicméně je zřejmé, že mladý Emanuel většinou dělal svým příbuzným radost. V dalších dopisech Fialky Burianovi je o něm často zmínka, i když třeba jen drobná, která svědčí o stálé pozornosti, někdy spojená i s hodnocením: „(...) *Friedberg poklonu Ti vzkazuje; jest to hodný, vtipný mladík, vlastenecky smejšlejší, (...)*“ psal Fialka z Terezína v únoru 1848.¹²⁹

I z Friedbergových vlastních dopisů lze usuzovat o jeho povaze. V září 1867 v dopisu Tomáši Burianovi vyjadřoval soustrast nad smrtí jeho syna, při čemž se dotkl i ztrát ve vlastní rodině: „(...) *Zdá se mně, jako bych byl v loni slyšel truchlivou zvěst, že syn Tvůj Jaromír na některém bojišti ubohé vlasti naší zahynul. Nezmiňuji se zde o tom neštěstí, bych, skutečně-li tomu tak, bol Tvůj sotva tak utlumený znovu vzbudil, nikoli, nýbrž jen proto, bych nejvřelejší soustrast s pohromou tou Tobě vyslovil. I já pochoval již dvě dcerušky, v útlém ovšem věku 1½ a 2 let, a znám žal srdce otcovského v takovém neštěstí; mnohem však větší musí býti bolest otcova po synu dospělém, nadějeplném a zhynulém tak krutým osudem ve válce nad jiné zbytečnější. Já nyní mám chlapečka Zdeňka, jediné dítě. (...)*“¹³⁰ Podobně v některých dopisech, které se zachovaly v písemné pozůstalosti F. L. Riegra, se zrcadlí Mírohorského snaha pomáhat jiným alespoň přímluvou.¹³¹

Ferdinand Čenský v roce 1873, bezprostředně po Friedbergově povýšení na generálmajora, napsal, že ač mezi rakouskými generály patřil k nejmladším, náležel také mezi nejosvědčenější a nejzkušenější, a to díky hlubokému a všestrannému vojenskému vzdělání, všeobecnému rozhledu, znalosti řady jazyků, zdůraznil i jeho umělecké schopnosti a také vlastenectví. Čenský se zmiňuje o Mírohorského dramatické tvorbě, která zřejmě, jak uznával i sám její autor, nevynikala nad průměr, a jako o zvláštnosti o jeho vegetariánství, abstinence a nekuřáctví, jeho povahu označuje za zajímavou a ušlechtilou: „(...) *komu z vojenských druhův i jiných budši ve službě, budši v soukromém setkání se bylo jednou s ním obcovati, ten zajisté nezapomene přívětivosti a vlídnosti, s jakou každému, bud' on kde bud', v ústrety přichází; jedním slovem, náš Emanuel Mírohorský jest povahy ryze české.*“¹³² Článek vyznívá jako oslavný (opět zde nacházíme zdůrazňování kladných rysů české povahy), přestože měl být prostým portrétem jednoho z českých důstojníků v rakousko-uherské armádě. Těžko by však zřejmě pro životopisný článek v českém časopisu byl vybrán český důstojník, který by si nezasloužil dobré hodnocení.

Na Friedberga vzpomínal i Leoš Karel Žižka, který pracoval v 80. letech 19. století v Urbánkově nakladatelství: „*Podmaršálek, čili, jak se mu říkalo „jene-*

¹²⁹ F. ČENSKÝ, *Z dob našeho probuzení*, s. 195.

¹³⁰ Tamtéž, s. 269.

¹³¹ Archiv Národního musea, fond F. L. Rieger, Korespondence přijatá, Emanuel Salomon z Friedbergu, porůznu.

¹³² *Emanuel Mírohorský. Životopisný náčrtek od Č.*, Světozor 7, č. 51, 19. 12. 1873, s. 606-607; č. 52, 27. 12. 1873, s. 614-615.

rál Mírohorský“, se jmenoval Salomon, Friedberg je predikát, Mírohorský, kteréhož jména rád používal, je překlad. Byl to velmi vysoký a štíhlý starý pán, se skřípcem a zkadeřenými šedými vlasy, do čela jako ofina sčesanými, uprostřed s pěšinkou. Přicházel dosti často, vždy rychlým, rázným vojenským krokem, ale hlasu jaksi trhaného a huhňavého. Urbánek ho rád vídal, také mu vydal dosud používanou dobrou knihu Úvod ku kresbě a malbě. Mírohorský měl lebku rozbitou, nad čelem po těžkém zranění v italském tažení mu vyňali kus lebeční kosti a místo toho měl stříbrnou desku, zakrytou shrnutými vlasy. Byla to vždy ohromná událost, když se při některé rakouské slavnosti přihnul do krámu v celé parádě podmaršálka, na což nikdy nezapomněl. To byla ulice vzhůru a my s ní! Mírohorský, znamenitý malíř a ryzí vlastenec, měl však rodinu německou. Sám absolutní vegetarián, dosáhl věku na devadesát let. Zásadně nikdy nesedl do auta a právě auto ho zabilo, když na Václavském náměstí přecházel cestu.“¹³³

Další pohled můžeme najít v edici Mírohorského dopisů z let 1891-1907, kterou připravil a vydal Jindřich Václav Alexander (pod pseudonymem J. V. Hradčanský) v roce 1939. Mírohorského znal od roku 1888, tedy dost dlouho na to, aby si mohl dovolit hodnotit jej. V úvodu k edici dopisů napsal: „(...) i to je vysoce smutné, že práce Friedbergova, tohoto přímo geniálního českého generála, počíná býti teprve nyní poněmhu oceňována. Znalci malířství přímo žasnou nad jeho pílí, vytrvalostí, pohotovostí, svědomitostí, žasnou nad množstvím jeho obrazů a náčrtků, které tvořil ve válkách i míru nejen při pohodě, nýbrž i v dešti, sněhu, žáru i mrazu. Jiní žasnou nad jeho jazykovými vědomostmi, všeobecným vzděláním, nad jeho pamětmi, které obsahují tisíce archů folia. Nikdy jsem nemohl pochopit, (...) že vynikající rakouský podmaršál, který od chlapectví byl prosycen vroucí láskou ke všemu českému, který vedle znalosti hlavních jazyků evropských znal všechny jazyky slovanské, který vyšel jako první žák vojenské akademie v Novém Městě za Vídní, který maloval a kreslil, psal celá desetiletí pro české listy a spolky obětavě a nadšena zdarma v hodnostech od poručíka, důstojníka generálního štábu až k hodnosti excelence – podmaršálka, že ten byl úplně přehlížen. Výborně charakterisoval v tom ohledu (...) českého člověka nedávno zemřelý ředitel Trousil, (...) který v mládí byl zaměstnán jako účetní u Ottů. Znal všechny české literáty a umělce, kteří přicházeli s nakladatelstvím Ottovým do styků. Řekl mně několikrát dobrosrdečně: „Já si nemohu pomoci, ten Tyrš i ten Mírohorský mi připadali tak výstřední! Tak trochu blázniví!“ Ano, oba byli výstřední svou geniálností. Milota Zdirad Polák, který už jako major úplně se odklonil od svého národa, a sta a sta jiných důstojníků, kteří dobrovolně odčešťovali svá jména, ti ovšem nebyli výstřední!“¹³⁴ Opět to zní jako chvalo zpěv.

¹³³ Leoš Karel ŽIŽKA, *Paměti a osudy. Knihkupecké vzpomínky na léta 1871-1884*, Praha 1999, s. 196. Vzpomínka jistě zajímavá, i když obsahuje řadu nepřesností ve věci údajného zranění na hlavě, věku, jehož se Mírohorský dožil, i místa, kde došlo ke smrtelné nehodě.

¹³⁴ J. V. HRADČANSKÝ, *Dopisy*, s 4.

Hradčanský – Alexander se ale nebál připomenout také jevy, které lze vykládat jinak, i když současně přibližují, v jakých ohledech a jak silný byl činěn tlak na rakousko-uherské důstojníky: „(...) když při sčítání lidu učiněn byl na něho nátlak sborového velitelství, aby jako člen řádu Marie Teresie obcovací jazyk udal německý, a on po třetím předvolání konečně se poddal, navrhol pak jakýsi člen Měšťanské besedy pražské, aby byl proto z Besedy vyloučen! (...) Roku 1891 redigoval jsem Památník Sokola žižkovského, do něhož kromě Sv. Čecha, Vrchlického, Heyduka, prof. Masaryka, E. Krásnohorské, Ž. Podlipské, dra. Scheinera, dra. Karla Pippicha, K. Vaníčka, Fra. Kožíška, Dra. Zelenky atd. přispěl nebojácně (...) Friedberg – Mírohorský (...). V čele rukopisu napsal redaktorovi: „Měňte si, opravte, vynechejte dle libosti, jen aby netrpěl obsah meritorní, do poslední tečky pravdivý. (...) Více než „M“ s příslušným počtem teček nemohu dovolit co podpis. Reakce s hůry je zase tak těsná, že se musím vyhýbat každému i přibližnému udání. Váš upřímný Mírohorský.“¹³⁵ Ani tak důsledný vlastenec jako Mírohorský – „byl vždy s nadšením ochoten ke každé národní práci,“ napsal o něm J. V. Alexander¹³⁶ – nebyl tedy zcela odolný proti tlakům na něj činěným. Nemůžeme bohužel zcela jednoznačně posoudit, jakou povahu ony tlaky měly.

J. V. Alexander byl nakladatel, a proto se velká část jeho dopisů s Mírohorským točila právě kolem vydávání různých tiskovin, korektur a podobně. Zde se projevuje Mírohorského důkladnost, možná někdy až puntičkářství, jemuž ovšem stála naproti častá nedbalost nebo nepoučenost tiskařů či redaktorů, kteří jeho texty zkreslili, obrázky špatně umístili, zpřeházeli, nepopsali a podobně. Mírohorský poukazoval například na nedostatky ve výstroji vojáků na obrázcích jiných výtvarníků, nezdá se ovšem, že kvůli hnidopišství, ale pro dosažení historické správnosti, protože sám vše dobře pamatoval. Stejně tak opravoval obsahové nepřesnosti v textech, časté jsou také upomínky vrácení původních rukopisů nebo obrázků z tiskárny, z nichž některé se vracely ušpiněné či rozstříhané.¹³⁷ Výhrady měl i k obsahovým nepřesnostem v pracích jiných autorů (viz zejména výše zmíněný sborník Pod praporem 28. pluku), jež se jej jako pamětníka osobně dotýkaly.

Nevíme o žádném Friedbergově zjevném protivníkovi, který by o něm jakoukoliv charakteristiku uveřejnil a jeho kladné vlastnosti vyvracel, případně poukázal na některé záporné. Proto je třeba nahlédnout do kvalifikačních listin, na hodnocení ze strany nadřízených, jež by – teoreticky – mělo být naprosto nezaujaté. Za rok 1862 napsal generálmajor John o Friedbergovi, že „je veselý, živý, někdy přepjatý, snadno vzrušitelný – popudlivý. Čestný, samostatný, má výborné mnohostranné duševní vlohy, při jednání s důstojníky vždy přiměřený, má postačující široké znalosti, velmi dobrou paměť. V práci je snaživý s dobrými výsledky, v případě nutnosti je schopen velkého nasazení. K podřízeným přiměřený, v jednání

¹³⁵ Tamtéž.

¹³⁶ Tamtéž, s. 7.

¹³⁷ Tamtéž, s. 11 an. Těmito poznámkami lze zřejmě vysvětlit některé chybějící listy *Paměti* v LA PNP.

s civilními úřady zdvořilý. Celkový dojem: (...) ve složitých situacích si rychle ví rady, jeho schopnosti je však třeba více přičíst umění (Zde není jasné, co měl John na mysli. Pozn. T. J.) než praktické pedantické služební činnosti.“ K tomu připsal poznámku polní zbrojmistr Ludwig von Benedek: „Souhlasím. Vynikající umělec (...) Občasné přepjaté názory a soudy o poměrech by měl uvést do rovnováhy s nesnesitelnou pedanterií a stálostí v prosté vojenské komisní službě. (...) počestný, statečný a skvěle nadaný major. Měl by být nyní nebo později jako podplukovník přeložen k pěšímu pluku. V tomto případě důležitá (podtrhl Benedek) praktická škola z něj bezpochyby udělá zdatného a podnikavého velícího generála bojových jednotek.“¹³⁸

Tyto dokumenty obsahovaly i údaje o majetkových poměrech hodnoce-ného důstojníka. Friedberg měl v tomto smyslu záznam, že je synem hospodář-ského úředníka bez majetku, ale dobře spořádaný. Jeho svatební kauce ve výši 12 000 zl. náležela jeho manželce. Hodnocení za rok 1867 se velmi podobalo ono- mu z roku 1862. Tak tomu bylo ve více případech – lidé se jednak tolik neměnili, jednak si hodnotící důstojníci usnadňovali práci a opisovali nejen svá vlastní slova z dřívějšíka, ale i slova svých předchůdců. Friedberg byl v roce 1867 hodnocen polním podmaršálkem Johnem (nebyl Friedbergovým nadřízeným od roku 1862 nepřetržitě, jmenovaný se pod jeho velení po určitém cestování vrátil) následovně: „Veselý, živý, bdělý, občas trochu přepjatý, čestný, samostatný, rozhodný, někdy mu chybí klid, ale ne potřebné sebeovládání. Má vynikající vlohy, velmi dobrou paměť a velké jazykové nadání, zkušenosti v mapování, kreslení a malování. Zná nové předpisy, aniž by sám velel. (Friedberg tehdy pracoval ve štábu, nebyl v přímém styku s bojovými jednotkami. Pozn. T. J.). Má vojenský přehled, rychlý a správný úsudek, obezřelý a spolehlivý úředník. Dobrý jezdec. Dobře se vyjadřuje písemně i ústně. V administrativě se snaží doplňovat své dosud získané znalosti, snaživý, vytrvalý, zdvořilý. Chování mimo službu: Domácký, navštěvuje pouze dob-rou společnost, v níž se pohybuje lehce a slušně. Vůči nadřízeným otevřený a důvě-řivý, k sobě rovným přátelský, laskavý, oblíbený kamarád. K podřízeným blaho- volný a účastný. Využitelnost: Schopný ke každé štábní službě své stávající hod- nosti. Má vůli postupovat nahoru, je vysloveně nadaný, k tomu je třeba získat praktickou školu ve službě u jednotky. Baron Maroičić (využívalo se tedy i svě- dectví dalších osob – pozn. T. J.) označil jeho chování jako šéfa štábu u Asolo 1863 jako taktní, skromné, věděl, že musí mít důvěru jak velitele, tak mužstva, prokázal věcné znalosti a správný vojenský úsudek. Celkový dojem: Mnohostranně vzdělaný muž, otevřený, výborného nadání, veselý, často ale také trochu přepjatý, velmi zra- nitelný štábní důstojník, ctěný nadřízený. Kvalifikace k povýšení: Velitel pevnosti Verona Jakobs o Friedbergově službě v době války 1866 napsal: „Plk. Salomon von Friedberg od začátku tažení (...) byl pilný ve dne v noci, při každé příležitosti mi stál po boku, taktní atd. (...)“ Od prosince 1866 řídil 1. oddělení podřízeného

¹³⁸ OStA, Kriegsarchiv, Personalien, Qualifikationslisten, K. 2 878, Individual-Beschreibung über Emanuel Salomon von Friedberg für das Jahr 1862.

generálního velitelství k mé plné spokojenosti. Je třeba přiznat mu všechny předpoklady k povýšení,“ doplnil John.¹³⁹

Výše uvedená služební hodnocení tedy také vyznívají převážně kladně. Nicméně je známo, že zkušený nadřízený vědí, jak drobnou poznámkou i v celkově kladném hodnocení pozastavit postup důstojníka, který jim není zcela vhod. V daném případě se mohlo jednat o Benedeka, kterému Friedberg v *Pamětech* věnuje poměrně značnou pozornost, protože mu ve Veroně na začátku 60. let i o několik let později podléhal. Zaznamenal několik mimoslužebních názorových střetů (například při různých hostinách, jež Benedek pro důstojníky pořádal), které se týkaly například národnostní otázky, vegetariánství atd. Je možné, že právě proto, že si Friedberg dovolil hájit proti nadřízenému vlastní odlišný názor, Benedek do jeho hodnocení za rok 1863 napsal: „(...) *korektní vojenské myšlení a chování, vzdělaný, duševně nadaný k vyšší štábní službě – ale bude dobré, když jeho příímí nadřízení budou ještě nějaký čas věnovat pozornost jeho služebnímu nasměrování.*“¹⁴⁰ Což se dá chápat jako snaha o nalezení co nejlepšího uplatnění pro tohoto schopného důstojníka, ale možná i jako zpomalení služebního postupu. Snad také proto čekal Friedberg na povýšení z plukovníka (1866) na generálmajora dlouhých sedm let až do roku 1873.

Jestliže shrneme všechny výše uvedené pohledy, můžeme dojít k závěru, že Mírohorský byl nadaný obecně, zejména pak výtvarně a jazykově, pracovitý, obětavý, cílevědomý, důsledný, poctivý, v jednání s druhými přátelský a vstřícný, střídavý, měl rád svoji rodinu. Na druhou stranu jeho důslednost občas přecházela až v puntičkářství a přesvědčení o vlastní pravdě – která vždy nemusela být pravdou obecně platnou (přehnaná víra ve vodoléčbu, jazykový purismus aj.) – zřejmě občas dráždilo jeho okolí včetně nadřízených. Byl vlastencem rakouským i českým, ale v tomto ohledu nezacházel do krajností, které by mohly znamenat roztržku se státní mocí, což je patrné například z toho, že se pod nátlakem přihlásil při sčítání lidu k německé obcovací řeči či že po své účasti na pochodu veteránů Prahou raději o tom sám uvědomil vojenské orgány, aby se pojistil proti nepřijemnostem.

Ať už byl ale Friedberg – Mírohorský jakýkoliv, v každém případě se vymykal z průměru důstojníků armády habsburské monarchie.

Friedbergovy *Paměti z mého žití*

Proč se Friedberg rozhodl napsat paměti, vysvětlil sám hned na první straně rukopisu:

„Milému čtenářstvu československému!

Paměti každého člověka kteréhokoli, sebe méně vynikajícího, jsou-li jen psány upřímně a se slušným ohledem na vše, co se dalo okolo něho, mohou být zajímavými a příspěvkem vítaným k poznání doby, kterou prožil.

¹³⁹ Tamtéž, hodnocení za rok 1867.

¹⁴⁰ Tamtéž, hodnocení za rok 1863.

Byla-li doba ta zvláště významnou v životu národa jeho, musí býti i zápisky tím zajímavějšími. (...)

První podnět sepsati paměti mé podaly mně „Les Confessions“ Rousseauovy, pak prerozkošné „Upomínky“ výtečné Karolíny Světlé v „Osvětě“ 1874, a úmysl onen upevněn u mne nadobro „Paměťmi“ Mikuláše Dačického z Heslova, uspořádanými Dr. Ant. Rezkem a vydanými 1878 a 1880 Maticí českou. Jakou cenu mají takové zápisky v ohledech kulturně-dějinných pro potomstvo! Vím dobře, že nsnadno, ba nelze psáti věc v celosti každému jednotlivci zajímavou, avšak látka, již tuto jsem spracoval, podává tolik rozmanitosti, že každý téměř stav, každý věk, slovem každý čtenář najde aspoň něco sobě nového, zábavného, ba i poučného. (...)

Ač ovšem beze vší naděje, že by „Paměti z mého žití“ dostihly „Confessions“ v čemkoli, „Upomínky“ co do přítulné lahody vypravování, aneb Dačického „Paměti“ co do úsečnosti takořka živelní, neváhám přece podati čtenářstvu českému věrné, upřímné, až do krajnosti svědomitě pravdivé líčení života svého, navíce z pouhé paměti, v níž jasně vidím před duševním zrakem vše, co se se mnou okolo mne sběhlo, nejdávnější události tak zřejmě jako nejnovější. Poněkud mi, nepsavšímu nikdy denníku, pomahaly jen mé knihy kresební, kde při jednotlivých studiích udán svědomitě den a rok, pak záznamy výdajů velmi kusé a pro jisté věci knihy dějepisné, statistické a jiné. Prosím, aby líčení toto bylo přijato tak prostodušně a se shovívavostí, jako je podávám prostomyslně, s mluvou nehledanou a s nejlepší vůlí, by každý z něho čerpal, co mu důležité, zábavno, poučливо. Spisovatel.“¹⁴¹

Tedy příspěvek k poznání doby, kterou prožil. Toto svědectví ovšem mělo čtenáře nejen poučit, ale také pobavit, zaujmout: „V pamětech svých jsem se vyhýbal všem podrobnostem příliš jednostranně odborným, hlavně ze věrnosti heslu v tom směru sobě určenému. Nemohu-li všech bavit, nechci aspoň nikoho nudit, neboť jsou určeny pro celý širý kruh českého čtenářstva všech vrstev a povolání a nejrůznějších vkusů,“ napsal Friedberg v roce 1892 J. V. Alexandrovi.¹⁴²

Je třeba říci, že se to autorovi do značné míry podařilo, protože sepsal svědectví o letech, která prožil, velmi svědomitě. Jeho svědomitost spojená s vynikající pamětí (zdroje, z nichž čerpal, uvedl sám, je možno doplnit ještě vzpomínky příbuzných, články v časopisech (Osvěta, Světozor, Čas), odbornou historickou literaturu a mapy, ale pro většinu z 6 516 stran rukopisu *Paměti z mého žití* sloužila jeho vlastní hlava. Za 23 let psaní sestavil dílo, které je v dnešní době svým rozsahem v úplnosti běžným způsobem (tiskem) pravděpodobně nezveřejnitelné. Zachytil neuvěřitelné množství drobností, popisů míst a měst, charakteristik osob, národopisných a jazykovědných postřehů, líčení vojenských tažení., a to téměř bez pomůcek. Občas se pokoušel takovou pomůcku si připravit, ale neúspěšně, i když ne vlastní vinou, jak o tom svědčí zmínka týkající se uherského tažení v roce 1849:

¹⁴¹ *Paměti*, úvod.

¹⁴² J. V. HRADČANSKÝ, *Dopisy*, s. 6, Friedberg – Mírohorský J. V. Alexandrovi 24. 2. 1892.

„Velmi trpce jsem nesl (...) nemožnost spojení s domovem; poměry naše byly tak nestálé, nejisté, pobytí naše na tom kterém místě bylo naprosto nepředvídatelné, protože nelze bylo udati adresu mou rodičům a příbuzným, kam mají za mnou psáti. Mimo to ani já – ač jsem svědomitě a pilně užíval každé volné chvíle ku psaní všeho toho, co jsem prožil, co mne potkalo, zkrátka jakéhosi denníku. (Ač jsem opakoval domů prosbu naléhavou co nejsnažněji, aby dopisů mých neničili a nepohazovali, nýbrž je horlivě schovávali a sbírali na budoucí památku, nevyhověli mi. Příbyv 1850 na dovolenou od Prahy, již tu nebylo ani jedinkého listu mého. Jak bych nyní hravě sepsal tyto paměti, kdybych měl tak vydatné pomůcky! Pozn. E. S. F.)“¹⁴³

I bez pomůcky se dílo podařilo. Jeho skvělým doplňkem jsou vlastní autorovy ilustrace, jež zobrazují postavy, krajiny či děje, o nichž se v *Pamětech* píše.

Tyto *Paměti* jsou velmi obsáhlým a především zajímavým zdrojem poznání v mnoha ohledech. Kromě vlastních zážitků autor zaznamenal také v obecnější rovině životní způsob a výchovné postupy ve středních vrstvách dané doby, jazykové poměry v Praze, podobu Prahy a jejího okolí, zkušenosti z Akademického gymnázia v Klementinu ještě za Jungmannova vedení, zážitky z cestování. Hlavní pozornost je samozřejmě v souladu s autorovou službou v armádě věnována ozbrojeným silám. Zprvu nacházíme dílčí postřehy týkající se vojáků, kteří se v blízkosti autora vyskytovali v době jeho dětství, od jeho nástupu do Vojenské akademie ve Vídeňském Novém Městě již jde o souvislé líčení zkušeností z vyššího vojenského školství, poté zážitky z bojů (Itálie, Vídeň, Uhry 1848-1849), služby ve štábu, služby u řadových jednotek v Osijeku, Komárně aj., postřehy související s armádami jiných států a dobovými válečnými střety (např. Francie – Prusko 1870-1871) atd. atd. Mírohorský sledoval jako český vlastenec bedlivě politický vývoj a českou otázku, popisoval své zájmy (výtvarné umění, divadlo, vodoléčbu), rodinu ...

Friedbergovy *Paměti* jsou pozoruhodné i po formální stránce. Jejich jazyk je český s občasnými citacemi v němčině, latině, maďarštině, angličtině, francouzštině, italštině a jiných jazycích. Autorův jazyk je velmi čistý slohově i pravopisně, chyby se vyskytují jen zřídka, pozdější autorovy opravy jsou vzácné. Filologická kritika tak nemá téměř žádný prostor. Je zřejmé, že Friedberg si zakládal na své češtině, která je krásná, barvitá a až na drobnosti správná. Jazyk Friedberga – Mírohorského byl ovlivněn jeho českým vlasteneckým smýšlením. Na řadě míst najdeme pozoruhodné české novotvary (silozpyt, lučba, hvězdoznalství), které byly v 19. století českými puristy, ale zřejmě nejen jimi, běžně používány, dnes ale již upadly v zapomnění. Místy lze nalézt i slova naprosto výjimečná, jako například pabitva = vojenské manévry. V tomto případě sám Mírohorský přiznal, že pojem jiní lidé v dané době neuvívají.

¹⁴³ *Paměti*, kniha IV, s. 355.

Z hlediska stylového se jedná o spis skutečně velmi vytříbený. Autor si dával na slohu důsledně záležet, zjištěné nedostatky (opakující se slova, někde nevhodná stavba věty apod.) průběžně opravoval. Text je psán dlouhými souvětími, snad podle dobového způsobu písemného vyjadřování a také autorovy velmi dobré znalosti němčiny, jejíž vliv se v některých případech ve stavbě vět zřetelně projevuje.

Na některých místech bohužel narušují původní plynulost textu poměrně četné pozdější dodatky, a je tedy možno mluvit o „autorské deformaci textu“. Některé z pozdějších poznámek jsou věcné, ale jiné zabíhají do romantiky, jsou velmi vzletné (popisy krajiny, mravní úvahy, vlastenecké myšlenky). Drobné vzpomínky bez širších souvislostí lze najít i v původním textu, který tak na některých místech působí poněkud útržkovitým dojmem. Nejedná se však o příliš častý jev.

Text je dobře čitelný, potíže působí jen místy příliš drobné písmo u pozdějších doplňků vpisovaných na okraj, na některých stranách světlý inkoust, případně okraje zažloutlé či ulomené nebo opravy v textu přepisem, z něž není zřejmé, která varianta představuje konečnou platnost. Jedná se o dosud v úplnosti nevydaný rukopis, publikovány byly jen části, úhrnem jen několik procent celkového rozsahu. Text rukopisu *Paměti* je poměrně celistvý, chybí pouze několik stran, jež se zřejmě autorovi nevrátily z tiskárny, jak uvádí v korespondenci.

Mohlo by se zdát, že bude jednoduché určit časový postup práce, protože se jedná o jediný souvislý text. Věc ale není zcela jednoznačná, protože autor se k dříve napsanému průběžně vracel a připisoval na okraj nebo na přilepené lístky doplňky. Zřejmý je začátek: Friedberg – Mírohorský odešel do výslužby v roce 1883 již s úmyslem, že se bude věnovat výtvarné a literární činnosti.¹⁴⁴ Titulní strana je datována rokem 1885, ale s přípravami začal již před tímto rokem, čehož jsou důkazem například vlastní ilustrace, z nichž některé nesou datum 1884.

Podle autorových poznámek v textu nebo ve zmíněných dodatcích je pak možno přibližně stanovit dobu zápisů, protože v některých případech uváděl rok, kdy je prováděl, kvůli porovnání změn v určitém jevu, ke kterým došlo mezi dobou děje a dobou psaní. Nečinil to ale vždy, a proto u většiny dodatečných poznámek není možno stanovit, zda je učinil druhý den, nebo až po několika letech. Stanovit přesně časový postup vzniku textu není proto dost dobře možné. Za pomůcku nelze brát ani jazykový vývoj,¹⁴⁵ který je sice místy zřetelný (*Paměti* vznikaly více než 20 let), ale jen u některých jazykových jevů. V řadě případů autor zůstal konzervativní, nebo naopak vývoj předběhl.

Vnější cenzura na Mírohorského *Pamětech* není patrná, autocenzura je zřetelná jen výjimečně. Autor například dodatečně škrtnul jména některých osob – naštěstí tak, že většinou zůstala čitelná –, a to pravděpodobně proto, že v dané době

¹⁴⁴ Knihovna Náprstkova musea, fond Archiv Vojty Náprstka, Korespondence, č. 48/533, Mírohorský Vojtovi Náprstkoví z Haliče, 23. září 1883.

¹⁴⁵ Pavel VAŠÁK – Petr ČORNEJ – Jaroslav KOLÁR – Stanislava MAZÁČOVÁ – Emil PRAŽÁK – Jarmila VÍŠKOVÁ, *Textologie, teorie a ediční praxe*, Praha 1993, s. 10.

ještě žily. Mírně také některé výroky o neprospěchu jistých spolužáků ve vojenské akademii a byl velmi zdrženlivý při líčení záležitostí týkajících se intimního života. Nikdy nezabíhal do podrobností, i když tuto oblast zcela nepomíjel (návštěva nevěstince, bližší seznámení s ženami apod.), některé příliš osobní úseky ještě dodatečně vyškrtal. Mírohorský zásadně nepoužíval neslušná slova, a to ani v cizích jazycích, raději se vyjádřil opisem.

Paměti jsou rozčleněny na knihy a hlavy z časového hlediska – od nejtělejšího dětství přes návštěvy jednotlivých škol, postup vojenské kariéry autora a poté podle předělů v rodinném životě, což je také přesně vyjádřeno v každém nadpisu. Dělitkem nižší úrovně je na některých místech, ne zcela pravidelně, počátek nového kalendářního roku. Rozsah jednotlivých hlav se různí, některé jsou velmi dlouhé, ale doplnit členění není vždy dost dobře možné, pokud se jedná o líčení například posádkového života na jednom místě bez významnějších změn.

Jednoznačně hlavní potíž při případné přípravě *Pamětí* Mírohorského k vydání je jejich obrovský rozsah. Činí 3 258 dvojlistů rukopisu, tedy 6 516 stran, k nimž je třeba připočítat ještě řadu dodatků, které délku zvětšují – hrubým odhadem – o 10 %. Naproti tomu možnost případného edičního krácení se odhaduje na pouhých 10 – 20 %, pokud by neměly být vynechány některé z historického hlediska zajímavé úseky.

Sám autor si toho musel být vědom, v rukopisu je zřetelná jeho pozdější korektura, kterou text krátil, vyškrtal odstavce, někde i celé strany. Naštěstí škrtnutý text zůstal čitelný, mnohdy obsahuje – z našeho dnešního hlediska – velmi zajímavé údaje (například popis rozporů ve smíšené autorově rodině v souvislosti s událostmi roku 1848 v Praze). Z autorovy korespondence je patrné, že při vydávání dílčích úseků *Pamětí* zapůjčoval do tiskáren svůj originál. Škrtal pravděpodobně právě kvůli vydání těchto kratších úseků, které skutečně vyšly buď knižně (události let 1856 a 1866), nebo v časopisech (*Vojenské listy*, *Květy*, *Háj*) či v kalendářích. To je zřejmé ze skutečnosti, že v úsecích, které vydány vůbec nebyly, škrty téměř nejsou. Je proto třeba položit si otázku, zda by autor škrty udělal, kdyby *Paměti* měly skutečně vyjít jako celek? Očividně s vydáním počítal, místy se v textu obrací na čtenáře (i čtenářky), ale nakonec se za jeho života podařilo uveřejnit jen části.

Mírohorského *Paměti* se vymykají okruhu, do něž by měly teoreticky spadat podle osobnosti svého autora, to jest do okruhu vojenských vzpomínek a pamětí, jež bývají úzce vázány na vojenské prostředí.¹⁴⁶ Jedná se o ojedinělé svědectví o dané době, neomezené na autorovu profesi, ale zaměřené na život ve všech souvislostech, na kulturu větší části 19. století. V tom směru představují pramen velikého významu.

¹⁴⁶ K této otázce viz například Michael EPKEHANS – Stig FÖRSTER – Karen HAGEMANN, *Militärische Erinnerungskultur. Soldaten im Spiegel von Biographien, Memoiren und Selbstzeugnissen*, Paderborn 2006, s. IX-XI.

Summary:

Emanuel Salomon of Friedberg – Mírohorský and his *Memoirs of my life*

Field-marshal (*Feldmarschalleutnant*) Emanuel Salomon of Friedberg – Mírohorský (1829-1908) was not only a soldier, but also a Czech patriot, artist and writer. He contributed to our knowledge of the life in Austrian army of „long 19 century“. He was one of few Czechs who gained very important position in Austrian army in 19 century. He left behind a large manuscript under the title *Memoirs of my life (Paměti z mého žití)*. It has more than 6500 pages and it is a valuable source to the political, social and cultural history of 19 century.